

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav českého jazyka a teorie komunikace

Diplomová práce

Bc. Tereza Jeřichová

Jazykové kliše v současném televizním zpravodajství

Language cliché in contemporary TV news

Praha 2018

Vedoucí práce: doc. PhDr. Ivana Bozděchová, CSc.

Poděkování

Děkuji vedoucí práce doc. PhDr. Ivaně Bozděchové, CSc. za cenné rady a připomínky a velmi vstřícný přístup při konzultacích mé diplomové práce.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Černošicích dne 6. srpna 2018

.....

Tereza Jeřichová

Abstrakt:

Tato diplomová práce se zaměřuje na jazykové klišé v současném televizním zpravodajství. Cílem její teoretické části je definovat pojem klišé, vymezit jeho klíčové rysy a popsat jazykový charakter televizního zpravodajství. Analytická část se věnuje vyhledání a popisu klišé na materiálu televizního zpravodajství ze tří českých televizních stanic v předem vymezeném období. Tento materiál je čerpán z archivu Newton Media a popis jednotlivých případů klišé je doplněn o data z jazykového korpusu SYN2015. Cílem práce je systematicky definovat klišé a poskytnout jazykovědný rozbor konkrétních klišé ze současného televizního zpravodajství.

Klíčová slova:

lexém, pojmenování, kolokace, klišé, stereotyp, význam, obsah, smysl, televizní zpravodajství

Abstract:

This diploma thesis focuses on language cliché in contemporary TV news. The aim of the theoretical part is to define the term cliché, specify its key features and describe language of the TV news. The analytical part focuses on finding and describing language clichés in the analysed material, which consists of TV news texts from three different Czech TV stations. The analysed material is restricted on preselected period of time. The chosen material is acquired from Newton Media archive, and the descriptions of particular clichés are accompanied by frequency and collocation data from language corpus SYN2015. The core of this diploma thesis is systematic definition of the term cliché and the linguistic analysis of particular clichés that can be found in contemporary TV news.

Key words:

lexeme, denomination, collocation, cliché, stereotype, meaning, content, sense, TV news

OBSAH

1. ÚVOD	8
2. KLIŠÉ	10
2.1 Definice klišé	10
2.1.1 Klišé ve slovnících	10
2.1.2 Klišé ve stylistice	11
2.1.3 Klišé v mediálních příručkách.....	12
2.2 Příbuzné pojmy	13
2.2.1 Fráze.....	13
2.2.2 Floskule.....	14
2.2.3 Vztah pojmů fráze, floskule, klišé.....	14
2.2.4 Vztah pojmů klišé a stereotyp	15
2.3 Rysy vymezující klišé	16
2.3.1 Automatizace.....	16
2.3.2 Lexikální význam.....	17
2.3.2.1 Komunikativní funkce.....	19
2.3.3 Subjektivita hodnocení.....	19
2.3.4 Negativita hodnocení	20
2.3.5 Frekvence	21
2.3.6 Módnost	22
2.3.7 Shrnutí.....	23
3. TELEVIZNÍ ZPRAVODAJSTVÍ.....	25
3.1 Charakteristika televizního zpravodajství	25
3.2 Jazyk televizního zpravodajství	26
3.3 Jazykové klišé v televizním zpravodajství.....	28
4. PŘÍKLADY KLIŠÉ – KONSTRUKCE; PROTOTYP.....	31
4.1 Příklady užívaných klišé	31
4.1.1 Slovníky floskulí	33

4.2 Příklady klišé z konstrukčního hlediska.....	35
4.2.1 Klišé a tautologie.....	37
5. METODA VÝZKUMU	40
5.1 Výběr metody.....	40
5.2 Postup analýzy	41
5.2.1 Popis postupu analýzy MIT	41
5.2.2 Popis postupu analýzy klišé	43
5.3 Výběr a popis analyzovaného materiálu	44
6. ANALÝZA KLIŠÉ V TELEVIZNÍM ZPRAVODAJSTVÍ.....	47
7. ZÁVĚR	75
8. SEZNAM LITERATURY	78

1. ÚVOD

Tato diplomová práce se zaměřuje na problematiku klišé. Lze předběžně říci, že označením slova či slovního spojení za klišé hodnotíme daný výraz jako nadužívaný, nadbytečný, nic neříkající. Předpokládáme-li, že jazyk slouží primárně k dorozumívání se a sdělování potřebných informací, jedná se o záporné hodnocení užitého jazykového prostředku.

Můžeme se domnívat, že pokud mluvčí označí výraz za klišé, je schopen popsat, co tím míní. Předpokládáme však, že jmenovat konkrétní příklad klišé již není tak jednoduché a zároveň by se příklady klišé mohly u různých mluvčích konkrétního jazyka lišit. V souladu s tím se domníváme, že definic klišé nalezneme v odborné literatuře dostatek, ale zároveň předpokládáme, že příkladů typických klišé bude spíše malý počet. Zda je tomu skutečně tak a jaké jsou případné důvody, to jsou otázky, kterými se mimo jiné budeme zabývat.

Teoretická část této diplomové práce si klade za cíl obsáhnout co největší množství definic klišé z různých oblastí zkoumání jazyka a nalézt v nich podobnosti i rozdíly, aby bylo možné shrnout základní charakteristiky, kterými je klišé vymezeno. Jde nám o poskytnutí co nejkomplexnější a zároveň nejjednoznačější definice klišé, která bude sloužit jako podklad pro analýzu případů klišé v konkrétních obsazích. Těmito obsahy budou texty televizního zpravodajství, proto se teoretická část zaměřuje i na vymezení základních principů a pravidel televizního zpravodajství. V teoretické části se také budeme věnovat konkrétním příkladům klišé uvedeným v odborné literatuře a budeme se snažit postihnout jejich podobnosti a rozdíly. Dílčím cílem našeho zkoumání je existence či neexistence prototypických případů klišé.

Praktická část této diplomové práce se soustředí na analýzu klišé v televizním zpravodajství. Klišé je často spojováno s publicistickým stylem, jehož je zpravodajství součástí. Domníváme se, že oblast zpravodajství by se měla vzhledem ke své informační funkci klišé vyhýbat, zároveň však předpokládáme, že navzdory tomu se i v této oblasti klišé objevují. Otázka, v jaké míře a podobě se zde vyskytuje, je předmětem našeho zkoumání.

Analyzovaným materiálem budou texty hlavních večerních zpravodajských relací České televize, TV Nova a televize Prima v období jednoho kalendářního měsíce. Výběrem množiny televizních stanic neusilujeme o komparaci jazykových klišé ve zpravodajství jednotlivých stanic, snažíme se jím eliminovat zkreslení, které by mohlo vzniknout sledováním konkrétní zpravodajské relace pouze jedné televizní stanice.

Je nutné zdůraznit, že se tato práce zabývá výhradně jazykovými klišé, tedy slovy a slovními spojeními, která lze na základě definic označit za klišé. Klišé nicméně existuje i jako kategorie mimojazyková, typicky např. filmové či literární klišé, kdy se jedná o nadužívaný či příliš stereotypní obsah na úrovni příběhu, tedy zápletky, pointy, obrazu a podobně. I v televizním zpravodajství by pravděpodobně bylo možné nalézt klišé na úrovni výstavby textů, narace či propojení obrazu a komentáře. Tato klišé nejsou předmětem našeho zájmu, jsme si nicméně vědomi jeho existence.

2. KLIŠÉ

V této kapitole se zaměříme na definici pojmu klišé, jeho vymezení pro potřeby této diplomové práce a pokusíme se postihnout problematické aspekty, které s pojetím klišé v jazyce souvisí.

2.1 Definice klišé

2.1.1 Klišé ve slovnících

Výraz klišé pochází z francouzského *cliché* původně užívaného pro tiskařský štoček. *Nový akademický slovník cizích slov* klišé definuje ve významu 1 jako „ustálený automatizovaný slovní obrat (např. formule v dopisech, při úředních výkonech apod.)“ (2005, s. 411). Ve významu 2 uvádí klišé jako hanlivé označení, jež označuje jako „častým užíváním otřelý, frázovitý slovní obrat nebo vůbec otřelý jazykový prostředek“ (2005, tamtéž).

PSJČ vymezuje klišé jako „obrazné rčení, které ztratilo ráz osobní slohové svéráznosti; otřelou metaforu“ (PSJČ, online). *SSJČ* uvádí klišé ve významu 2 jako „ustálený, automatizovaný slovní obrat, otřelý slovní obrat n. vůbec otřelý jazykový prostředek“ (SSJČ, online).

Nový encyklopedický slovník češtiny pak definuje klišé následovně: „V důsledku přemíry častého užívání pro některé mluvčí otřelý a málo říkající, významově vágní a automatizovaný výraz, zvl. takový frazém.“ (czechEncy, online). Toto heslo, které vychází z publikace

Frazeologie a idiomatika česká a obecná Františka Čermáka, dále konstatuje, že klišé je „především termín a pojem značně subjektivní, který mylně předpokládá jednotu úzu i jaz. vnímání všech uživatelů, a je proto exaktně neuchopitelný, přes jeho oblibu zvl. v žurnalistice a literární vědě“ (czechEncy, online).

Nahlédneme-li do zahraniční literatury, nalezneme například i ve *Slovníku súčasného slovenského jazyka* definici klišé: „často používaný myšlenkovo prázdny slovný zvrät, ošúchaná fráza, floskula“ (2015, s. 605). V *Lingvistickém slovníku* kolektivu slovenských autorů se dočteme, že klišé jsou „slová alebo spojenia slov, ktorá častým a mechanickým užíváním stratili svoj pôvodný význam a pôsobia v texte jako frázy, prázdne slová a znehodnocujú oklitý text“ (2002, s. 90).

2.1.2 Klišé ve stylistice

Ve *Stylistice češtiny* Jana Chloupeka a kolektivu není klišé zmíněno explicitně, nalezneme zde však popis toho, co bychom dle výše zmíněných definic za klišé považovali. Chloupek hovoří o ustálených obratech vyskytujících se v publicistice. „Osobitou skupinu tvoří frazeologie typicky publicistická. Označujeme tak kdysi aktualizovaná, nyní automatizující se frazeologická spojení vzniklá v publicistice nebo v oblasti politického nebo veřejného života, která jsou publicistikou maximálně využívána“ (1990, s. 210). Zde se Chloupek věnuje aktualizaci a automatizaci v rámci frazeologie. Hned v další podkapitole zmiňuje vyjádření neurčitá. „Proti obecné tendenci publicistiky informovat věcně a výstižně, tj. uvádět konkrétního činitele děje a přesná fakta, se na druhé straně objevuje přímo záměrná a vědomá tendence protichůdná – vyjádření neurčité, povšechné, popř. obecně shrnující“ (1990, s. 210–211). Chloupek je nazývá zneurčitěními propozice a konstatuje, že pokud jsou často užívána v obdobných opakujících se situacích zcela stereotypně, nabývají charakteru fráze (1990, tamtéž).

V *České stylistice* Josefa V. Bečky je klišé zmíněno explicitně v podkapitole nazvané Módní slova a klišé. „Jako klišé se zpravidla označují

obraty již otřelé, jejichž původní osobitá aktualizací hodnota se vytratila a je již patrná jen na formě (většinou to bývá metafora), ale už ne na působivosti, neboť jsou již více méně automatizované“ (1992, s. 90–91). Bečka dále konstatuje, že „klišé jsou příznačná pro politické vyjadřování a odtud pronikají do publicistiky“ (1992, tamtéž).

Jana Hoffmannová se v publikaci *Stylistika a* o klišé zmiňuje hned na několika místech. Hovoří o něm především ve spojení s publicistikou a reklamou, v nichž je mimo jiné „velmi frekventované i vyjadřování obrazné, figurativní, často i metaforické“ (1997, s. 121) a dále píše, že „v publicistice [však] častěji než kde jinde dochází k automatizaci obrazných vyjádření, jejich originalita se stírá, vzniklá klišé se stávají terčem posměchu“ (1992, tamtéž).

2.1.3 Klišé v mediálních příručkách

Pokud se zaměříme na definici z mediálního prostředí, v *Praktické encyklopedii žurnalistiky* nalezneme následovné vymezení klišé: „ustálený, automatizovaný, otřelý obrat, který mechanickým užíváním ztratil životnost. Klišé jsou umělého, literárního a mediálního původu, žurnalistika a literatura je používá jako charakterizační prvek, např. v ironickém kontextu“ (2002, s. 89).

V publikaci *Jazyková dynamika současné publicistiky* je klišé charakterizováno jako „obraz, který ztratil svou funkci a stereotypně vstupuje do lexikálních spojení“ (2010, s. 147). Dále je zde zmíněno, že o klišé se hovoří v souvislosti s módními slovy, protože jsou spjata s konkrétní dobou, kdy jsou užívána (2010, tamtéž).

I Jiří Kraus v knize *Jazyk v proměnách komunikačních médií* označuje klišé jako výraz vyjadřující negativní hodnocení módních a příliš frekventovaných výrazů vyskytujících se v mediální komunikaci (2008, s. 87).

Ve *Stylistice pro žurnalisty* jsou jako klišé označeny „určité typy ustalujících se obrátů, které při vysoké frekvenci užití a nulové vypovídající hodnotě už bývají přijímány jako nefunkční fráze“ (2011b, s. 180).

Karel Šebesta v publikaci *Zpravodajství v médiích* hovoří o tom, že „automatizované vyjádření usnadňuje i příjemci vnímání a jeho interpretaci“ (2011, s. 120). Dále však konstatuje, že „na závalu jsou automatismy ve zpravodajství tehdy, pojí-li se k nim citové nebo hodnotící zabarvení, jsou-li vnímány jako fráze (cesta do Evropy) nebo ztratily-li dlouhým užíváním význam a uplatňují se jen jako rituál“ (2011, tamtéž).

2.2 Příbuzné pojmy

Na tomto místě považujeme za vhodné stručně postihnout fakt, že existují výrazy, které mohou být vnímány jako synonymní k termínu klišé. Pokusíme se je definovat, okomentovat případné nuance a zároveň stanovit, jak k daným termínům v této práci budeme přistupovat.

2.2.1 Fráze

Prvním výrazem je fráze, kterou *Nový akademický slovník cizích slov* definuje ve významu 1 jako „nadnesené, bezobsažné, otřelé vyjádření, floskule“ (2005, s. 260), ve významu 2 pak jako „ustálené spojení slov, slovní obrat, úsloví, rčení“ (2005, tamtéž). V *SSJČ* je fráze definovaná ve významu 2 jako „povrchní, bezobsažné, otřelé slovní spojení, obrat, rčení; prázdné, neoprávdové mluvení“ (SSJČ, online). Jako synonymum k frázi je zde uveden výraz floskule.

V *Encyklopedickém slovníku češtiny* nalezneme následující popis fráze: „Ustálený konverzační výraz chápáný zpravidla jako otřelý a sémanticky téměř

prázdný. F. je však takto subjektivní a nedefinovatelná. (2002, s. 139)“ Autorem tohoto hesla je zde stejně jako v případě hesla klišé František Čermák a je patrné, že i on chápe frázi v tomto významu jako synonymní k výrazu klišé. Je nutné podotknout, že výraz fráze má v první řadě význam prostého ustáleného spojení slov, úsloví či rčení, jak je patrné například z významu 2 v *Novém encyklopedickém slovníku* či z významu 1 v *SSJČ*.

2.2.2 Floskule

Druhým výrazem, kterému se chceme stručně věnovat, je floskule, tedy výraz pocházející z latiny, který *Nový akademický slovník cizích slov* uvádí jako knižní a hanlivý a definuje ho jako „slohově nadnesený n. jen obecně platný, ale neprocítěný, prázdný obrat, rčení, průpověď, fráze“ (2005, s. 249). *SSJČ* popisuje floskuli totožně a jako synonymní uvádí výraz fráze.

V *Encyklopedickém slovníku češtiny* definici floskule nenalezneme.

2.2.3 Vztah pojmů fráze, floskule, klišé

Na základě slovníkových definic lze tvrdit, že výrazy fráze, floskule a klišé jsou v určitém smyslu chápány jako synonymní, a na základě některých definic je možné předpokládat, že lze tyto výrazy používat zástupně. Výraz fráze je nicméně polysémní, a proto není jeho interpretace vždy jednoznačná a jeho užití pro naše účely není ve všech případech vyhovující. Výraz floskule oproti frázi a klišé disponuje rysem květnatosti a slohové nadnesenosti, a tedy naopak ho lze chápat jako významově užší. Z výše popsaného je zjevné, že by mezi probíranými výrazy bylo možné nalézt rozdíl na škále obecnost a specifičnost, kde fráze je nejobecnějším, floskule pak nejspecifičtějším označením.

Z toho důvodu zde budeme nadále používat především výrazu klišé, který nejlépe slouží záměrům této práce, přesto ovšem chápeme výrazy fráze a floskule jako od klišé neoddělitelné a v odborné literatuře se tak kromě klišé orientujeme i na zmínky o frázi a floskuli, jelikož je považujeme za pro naši práci potenciálně přínosné.

2.2.4 Vztah pojmů klišé a stereotyp

Stručně se v rámci této podkapitoly zmíníme o vztahu klišé a stereotypu, na nějž jsme narazili v některých definicích. *Encyklopedický slovník češtiny* stereotyp definuje na různých jazykových úrovních, pro naši práci je z nich nejvýznamnější definice na rovině textu a stylistiky. „Ve stylistice a textové lingvistice v jistých situacích, druzích a částech textu ustálené a frekventované výrazové prostředky, jejichž opakovanost a známost usnadňuje interakci i tvorbu a vnímání textu“ (2002, s. 442).

František Čermák ve své publikaci *Jazyk a jazykověda* rozdíl mezi stereotypem a klišé tematizuje. Zatímco stereotyp je „ustálená obecná struktura nebo přímo konkrétní formulace (lexikální kombinace nebo věta) zahrnující mj. přísloví, idiomy a frazémy, různé formule (rituální a jiné) apod., na které se jako na společnou a předchozí znalost jejich užitím odkazuje (komunikace se tak posluchači přibližuje) a jimiž se zároveň výhodně zjednodušuje a zrychluje proud mluvy“ (2011, s. 40). Čermák považuje klišé za jednu z částí stereotypních výrazů, které se již cítí jako příliš často užívané, a tudíž otřelé, málo efektní (2011, tamtéž). Z toho vyplývá, že stereotyp je na rozdíl od klišé chápán pozitivně jako funkční prostředek jazyka, díky němuž je usnadněno a zrychleno porozumění textu. Takovým stereotypem jsou například idiomy, frazémy a přísloví, jak o tom dále hovoří Čermák (2011, tamtéž).

2.3 Rysy vymezuující klišé

2.3.1 Automatizace

Výše zmíněný stereotyp bývá dáván do souvislosti s automatizací, jejímž vztahem ke klišé je třeba se zabývat.

Příruční mluvnice češtiny uvádí k automatizaci tuto charakteristiku: „Za automatizované považujeme takové prostředky, které jsou běžnou součástí spisovné normy a při komunikačním aktu vystupují z jazykového povědomí mluvčích i adresátů jako ustálené nástroje komunikace. [...] Ustálenost přináší do komunikace jazykovou úspornost, přehlednost a usnadňuje příjemci vnímání a interpretaci“ (2012, s. 767).

O automatizaci se hovoří především v souvislosti s publicistickým stylem, za její opak je označována aktualizace. Automatizace je chápána jako užívání jazykových prostředků, které nebudí pozornost, jsou vnímány jako konvenční a jsou snadno srozumitelné. Aktualizace je tendencí právě opačnou, která znamená užívání jazykových prostředků takovým způsobem, který budí pozornost, je vnímán jako nekonvenční, překvapivý a neautomatizovaný. Patří sem například básnické metafory či metonymie.

Z výše uvedených definic je zřejmé, že právě klišé lze označit za opak aktualizace. Zároveň však nelze tvrdit, že by klišé bylo totožné s automatizací. V případě klišé jde sice o prostředek s ustálenou formou, který vstupuje do textu jako hotová jednotka – a dalo by se tedy tvrdit, že jde o prostředek automatizovaný. Jak je zmíněno výše, automatizace znamená užívání ustálených prostředků, které zpřehledňuje text a usnadňuje jeho vnímání a interpretaci. To však není rys, který bychom mohli přičítat klišé, které podle definic právě naopak srozumitelnost textu narušuje, neboť jde o vyjádření významově vyprázdněné. Nicméně o tom, zda klišé budí či nebudí v textu pozornost, lze polemizovat.

Vzhledem k tvrzení, že jde o prostředek nic neříkající, nepřinášející žádnou informaci, lze předpokládat, že bude u příjemce textu budit pozornost právě svou významovou vyprázdněností a vágností. Ani v tomto ohledu není tedy klišé totožné s prostředkem automatizovaným. Můžeme se nicméně domnívat, že je klišé krajním případem automatizace. Pokud dochází ke zcela automatizovanému užití některého jazykového prostředku, který již nepřináší žádnou informaci, jedná se právě o klišé.

Jak již bylo zmíněno výše, automatizace je spjata s publicistickým stylem, proto se k ní v této práci vracíme v kapitole věnující se jazykovému charakteru televizního zpravodajství (viz kap. 2).

2.3.2 Lexikální význam

František Čermák v publikaci *Lexikon a sémantika* konstatuje: „Význam a potřeba jeho přenosu je zdaleka nejdůležitějším důvodem, proč jazyk vznikl a proč lidé spolu komunikují: při komunikaci si sdělují především významy“ (2010, s. 39). Z výše uvedených definic klišé vyplývá, že ohodnocení výrazu či slovního spojení jako klišé závisí právě na ohodnocení toho, zda je určitý jazykový prostředek významově vágní, stereotypní či významově zcela vyprázdněný. Je tak zřejmé, že vzhledem k Čermákovu popisu toho, k čemu slouží význam, můžeme klišé označit za prvek nesplňující základní kritérium jazykového užití.

Otázka významu je značně komplexní a v různých pojetích se liší. V této práci se budeme zabývat pouze jedním typem významu, a to významem lexikálním. Ten je například v *ESČ* definován jako „intersubjektový korelát formy lexému ve vědomí uživatele“ (2002, s. 545). Jazykový znak má formu a význam. Jak se také můžeme dočíst v *ESČ*, bez významu je znak jen prázdná forma.

František Čermák popisuje význam následovně: „Význam je ta část jazykového znaku, která je korelovaná formě, obohacená o pojmové [...], popř. i nepojmové složky další a uložená jako odraz reality ve vědomí, resp. paměti člověka“ (2011, s. 199). Dále konstatuje, že „v textu se význam v důsledku působení kontextu aktualizuje ve smysl, tj. zkonkrétňuje se, stává se jednoznačným a obohacuje se o to, co do něj vnáší kontext a situace“ (2011, tamtéž).

Je zřejmé, že v případě klišé se nejedná o jazykové jednotky, které by samy o sobě postrádaly lexikální význam. Jak již bylo uvedeno výše, příčinou významového vyprázdnění, o němž hovoří definice klišé, je nadměrné užívání určitého slova či spojení slov, které zapříčiňuje, že původní význam se v určitém kontextu vytrácí, stává se nezřetelným či matoucím. Nelze nicméně tvrdit, že by sama lexikální jednotka označená jako klišé postrádala význam.

Důležitým pojmem je tak kontext. „Lexikální význam je hodnota systémová, konkretizuje se (a zpřesňuje) v aktuálních užitích lexikálních jednotek.“ (2012, s. 77). V případě klišé však dochází k opačnému procesu. Slovo či slovní spojení, které označíme za klišé, je naopak užito tak, že nedochází k jeho zpřesnění a konkretizování, ale dochází k tomu, že je v konkrétním kontextu nejednoznačné či nic neříkající. Je logické, že vnímání výrazu či slovního spojení jako významově vyprázdněného či vágního, je závislé na kontextu, v němž je ho užito, což je pro určování klišé zásadní. Zároveň je to jedna z příčin, proč je označení slova či slovního spojení za klišé problematické a proč je složité nalézt prototypické případy klišé. Touto otázkou se zabýváme ve třetí kapitole této práce, v níž jsou uváděny konkrétní příklady, na nichž je zkoumána právě významová vágnost či vyprázdněnost a existence prototypického případu.

Na tomto místě docházíme pouze k poznatku, že významová vyprázdněnost není sama o sobě postačující charakteristikou klišé.

2.3.2.1 Komunikativní funkce

Odlišme zde ještě stručně význam od funkce. Ač totiž označíme jazykový prostředek jako významově vyprázdněný či vágní, nemůžeme ho vždy označit za prostředek postrádající funkci. Čermák o funkci píše: „Systémově lze obecně uvažovat o dvou základních funkcích jazyka (Mathesius), o funkci nominativní, pojmenovací, kterou se pojmu apod. přiřazuje jazykový znak (má tedy také sémantickou povahu), a komunikativní (dorozumivací), kterou se dané jednotce rámci celkového sdělení přiděluje jedna nebo více (často z mnoha rolí) v určité struktuře či kontextu“ (2011, s. 74). O funkci komunikativní podrobněji pojednává *ESC*: „Podle teorie mluvních aktů mluvčí realizací výpovědí o světě nejen něco říká, ale zároveň tím, co říká a jak to říká, snaží se dosáhnout u adresáta nějakého efektu, rámcově řečeno, obohatit znalosti adresáta o světě, popř. změnit jeho názory, postoje, stanoviska k něčemu, ale třeba také přimět ho k nějakému jednání, včetně řečové reakce“ (2002, s. 145). Z tohoto hlediska se domníváme, že klišé i přesto, že v daném kontextu postrádá význam či je významově vágní, nepostrádá nutně i funkci v komunikaci, naopak touto funkcí klišé disponuje (k tomu více viz kap. 3).

2.3.3 Subjektivita hodnocení

Jak je zjevné, klišé je možné definovat, ovšem je pravděpodobně složitější nalézt a uvést prototypický příklad. Jak píše František Čermák u hesla klišé v *ESC*, „klišé je pojem značně subjektivní“ (2002, s. 215).

Tento předpoklad, tedy že označení výrazu či spojení jako klišé závisí na subjektivním hodnocení, je možné dokládat například na práci Vladimíra Justa. Jeho slovníky floskulí nejsou pracemi vědeckými, ale spíše se jedná o publicistické texty komentující autorem vybrané fráze z mediálního prostředí,

které označuje jako floskule. V reakcích na vydání těchto slovníků lze nicméně pozorovat, že hodnocení toho, co je a co není floskulí, klišé či frází, závisí na subjektivním hledisku. Je pravděpodobné, že zdaleka ne vše, co Just označuje jako floskule, by totožně označili i ostatní uživatelé jazyka. Jako příklad lze uvést recenzi na Justovu knihu v časopise *Naše řeč*, v níž Josef Šimandl zpochybňuje mnoho z autorem zařazených výrazů a slovních spojení, např. spojení *celá řada* či *legislativně ošetřeno* (2004, č. 4, s. 208).

Justovy slovníky floskulí mohou být považovány za příliš extrémní případ vzhledem k tomu, že se jedná o práci popularizačního charakteru, která nestojí na vědecké analýze textů a podle některých recenzentů z řad lingvistů není termín floskule správně definován. Zároveň však může být i dokladem toho, jak nesnadné je pojmy floskule / klišé / fráze komplexně vymezit a najít k nim obecně přijatelné příklady.

2.3.4 Negativita hodnocení

V definicích je klišé zmiňováno jako negativní či hanlivé označení jazykového prostředku. Předpokládáme, že negativní hodnocení klišé vyplývá především z jeho významové vágnosti, případně vyprázdněnosti, klišé tak může být považováno za nic neříkající obrat s funkcí vyhnout se sdělení informace, případně jako prostředek bez jakékoli komunikační funkce. Příkladem prvního případu mohou být spojení jako *Senát je senát* či *Poslanci hlasovali tak, jak hlasovali*, druhý případ ilustruje například spojení *je to o tom*, např. ve větě *Je to o tom, že dohody se prostě dodržují*.

Zároveň může negativní hodnocení klišé pramenit z faktu, že je jeho užití porušováním konverzačních maxim tak, jak je stanovil Paul Grice. Pokud hovoříme o klišé jako o významově vágním či vyprázdněném, porušuje maximu

kvantitu již tím, že se prostřednictvím klišé nesdělují žádná informace, zároveň jde o nejednoznačné sdělení, tedy porušení maximy způsobu. V některých případech jde i o využití klišé, které slouží k zakrytí podstaty sdělení, a lze ho považovat za porušení maximy kvality. Maxima relevance je zařazením klišé též porušena, buď zakrýváním podstaty sdělení nebo zbytečným užitím vágního či významově vyprázdněného výrazu.

2.3.5 Frekvence

Téměř ve všech výše uvedených definicích je v rámci charakteristiky klišé zmiňováno časté užívání právě jako příčina ztráty významu určitého slovního obratu, konkrétně mnoho definic shodně označuje klišé za „otřelý slovní obrat“. V definicích užití adjektivum *otřelý* právě odkazuje k nadměrnému užívání slovního spojení, které vedlo k znejasnění či ztrátě významu. Adjektivum *otřelý* nelze považovat za lingvistický pojem, nicméně časté užívání lze v korpusové lingvistice označit jako vysokou frekvenci. Můžeme se tedy domnívat, že jedním z vymezujících znaků klišé je jeho časté užití

Podstatné však samozřejmě je, že tento rys sám o sobě není postačujícím vymezujícím rysem, vysoká frekvence se pojí s významovou vyprázdněností, jejíž je v některých případech příčinou. František Čermák k tomu ve své publikaci *Lexikon a sémantika* konstatuje: „Jako klišé i stereotypy bývají často označovány bez bližších kritérií a subjektivně takové lexémy a výrazy, které patří zpravidla do centra lexikonu, mezi nejfrekventovanější lexémy a kombinace“ (2010, s. 292). Je zřejmé, že například nejfrekventovanější spojku *a* za klišé neoznačíme.

Ke klišé přiřazený rys vysoké frekvence vyvolává otázku, zda může existovat klišé, které není frekventované. K tomu se pokusíme vyjádřit v dalších kapitolách práce (viz kap. 3).

2.3.6 Módnost

Módnost nelze považovat za lingvistický pojem, avšak právě v souvislosti s vymezením klišé je vhodné se o ní zmínit a pokusit se ji definovat, protože v některých charakteristikách klišé vystupuje jako jeden z jeho rysů.

Pojem módnosti nejspíše zařadíme do oblasti jazykové kultury, kterou se zabýval například František Daneš. Ve svém příspěvku *Móda v jazyce* popisuje tento pojem následovně: „Je-li nějaký jev či věc módní, znamená to, že je přitažlivá a populární pro velké skupiny lidí (zejména mladé a střední generace)“ (2009, s. 229). Tím lze samozřejmě shrnout módu obecně, ale platí to i pro módu v jazyce. „Módním (v různé míře) stává se nějaký výraz až tehdy, když se začne užívat nadměrně, ve velkém často místo výrazů dosud běžných, a to i tam, kde leckdy není vhodný, a přitom se většinou jeho původní význam začne jakoby rozmazávat“ (2009, s. 230). I přesto, že Daneš označení klišé v tomto textu nepoužívá, můžeme pozorovat výrazné shody mezi jeho definicí módy v jazyce a výše zmíněnými definicemi klišé. Vystává zde trojice na sebe navazujících rysů módnost – frekvence – jazyková vyprázdňenost.

Módnost nelze dle našeho názoru izolovat od frekvence, neboť módnost se od ní odvíjí. Nemůžeme pravděpodobně považovat za módní výrazy, které nejsou frekventované. Avšak naproti tomu zdaleka ne vše, co označíme v jazyce za frekventované, označíme též za módní. Módnost se ještě totiž vyznačuje určitou omezenou časovou platností. I právě Daneš o frázích typu *je to o tom* konstatuje, že jejich módní ráz jejich častým užíváním vyprchal, čímž se staly součástí běžné slovní zásoby našeho jazyka (2009, s. 231). Dále lze dodat, že módnost sama o sobě ani přímo neznamená významovou vyprázdňenost, spíš naopak je možné se na základě výše zmíněného domnívat, že módnost jazykové vyprázdňenosti spíše předchází. Módní výrazy jsou v určitém období frekventované, jejich vysoká

frekvence může způsobovat jejich významové vyprazdňování a zároveň jim může zajistit místo v běžné slovní zásobě. Tak bychom předběžně mohli identifikovat vznik klišé. Ve své definici klišé to zmiňuje i František Čermák, když píše, že se jedná o „původně módní výraz, který je v důsledku přemíry úzu vyciřován jako otřelý a stereotypní“ (2011, s. 253).

Vzhledem k analytické části této práce je zde důležité zmínit i to, že dle Fr. Daneše jsou aktivními šířiteli módy v jazyce právě sdělovací prostředky (2009, s. 229).

2.3.7 Shrnutí

Z výše popsaného vyplývá, že základními charakteristikami klišé jsou ustálenost, automatizované užití, významová vágnost či vyprázdněnost. Dalšími rysy, jež je nutno brát v úvahu, jsou vysoká frekvence a módnost. Podstatným se jeví být i fakt, že jde o hanlivé či negativní hodnocení určitého výrazu či slovního spojení. V této souvislosti se objevuje tvrzení, že označení výrazu či slovního spojení jako klišé je subjektivní, nikoli obecně platné. Předpokládáme, že zmíněná subjektivita se týká ohodnocení toho, že je určité slovo či slovní spojení významově vyprázdněné. Je pravděpodobné, že by různí mluvčí označili za klišé různá slova či slovní spojení a ne na všech by se byli schopni shodnout.

Závěrem této kapitoly lze shrnout, že ač definice klišé jsou zpravidla stručné, označení výrazu či slovního spojení za klišé se může jevit jako problematické. Bylo by tak možné přijmout stanovisko Františka Čermáka, že označení výrazu či slovního spojení za klišé je otázkou subjektivního hodnocení a nelze tento pojem a jeho náplň exaktně zkoumat, avšak jedním z cílů této práce bude polemika s tímto stanoviskem. Předpokládáme totiž, že v mediální oblasti, kterou se v této práci budeme zabývat, bude možné identifikovat konkrétní klišé,

u nichž budeme moci sledovat rysy vymezené v této kapitole, a bude tedy možné je považovat za objektivně hodnotitelná klišé.

3. TELEVIZNÍ ZPRAVODAJSTVÍ

Tato kapitola se bude zabývat popisem typických rysů televizního zpravodajství, především se pak zaměří na jeho charakteristiku jazykovou.

3.1 Charakteristika televizního zpravodajství

Z pohledu stylistiky se zpravodajství řadí k publicistickému stylu. *Stylistika současné češtiny* konstatuje, že publicistický styl označuje všechny jazykové projevy, které plní funkce sdělné, informativní, komunikativní, ovlivňovací, přesvědčovací a získávací (1997, s. 201). V novější *Stylistice psané a mluvené češtiny* Mareš označení publicistický styl na základě rozlišnosti pojetí a terminologické nejednotnosti problematizuje a konstatuje, že by bylo vhodnější označovat texty ve sféře masmediální komunikace jako texty mediální (2016, s. 258–259). Ačkoli se s tímto závěrem ztotožňujeme, považujeme vzhledem k zaměření práce za důležité zde toto tradiční označení – publicistický styl, jeho vlastnosti a rozdělení zmínit.

Publikace *Zpravodajství v médiích* nám nabízí rozlišení zpravodajství od publicistiky, které je pro naši práci podstatné. „Zpravodajství má především funkci informační a definiční, snaží se aktuální události bez prodlení zachytit, popsat a předat (za pomoci technických prostředků) různě diferencovaným publikům“ (2011, s. 13). Publicistika se oproti tomu zaměřuje na „hledání souvislostí, vyslovování názorů, komentářů, mínění a stanovisek k většinou již známým faktům“ (2011, s. 14). Stručně řečeno zpravodajství má za úkol informovat, publicistika komentovat, hodnotit a přesvědčovat. Zatímco ve zpravodajství je předpokládána neutralita v přístupu, publicistika předpokládá osobní stanoviska, což se projevuje v použití jazykových a stylistických prostředků (2011, tamtéž).

Televizní zpravodajství má svá specifika, tím základním je, že „působí na diváky prostřednictvím dvou komunikačních kanálů, akustického a optického“ (Kaderka, 2016, s. 309). Rozsáhlý popis specifik televizního zpravodajství je poskytnut v publikaci *Zpravodajství v médiích*, v kapitole Televizní zpráva a televizní zpravodajství. My se zde omezíme jen na okomentování rysů televizního zpravodajství, které se jeví relevantní pro naši práci.

Televizní zpravodajství využívá ke sdělování audiovizuální jazyk. Výrazové a vyjadřovací prostředky se tedy dělí na složku obrazovou a složku zvukovou. „Zvuková složka je ve zpravodajských sděleních zastoupena převážně mluveným slovem (čtený text ve formě komentáře, synchronní výpověď jako monolog nebo jako dialog v rozhovoru)“ (2011, s. 73–74). Mluvené slovo má za úkol tvořit s obrazovou složkou funkční celek, je tak nutné, aby příspěvek byl vyvážený. Typická struktura televizní zprávy je označována jako obrácená pyramida, kdy jádro zprávy je uvedeno mluveným slovem a obrazová část je doplňkem tohoto uvedení (2011, s. 84.). Pro televizní zprávu je nicméně obvyklá i kruhová struktura, která začíná expozicí – obrazem, pokračuje jádrem – mluveným slovem a končí vyvrcholením – spojením obrazu a slova (2011, s. 84–85). V každém případě zásadním požadavkem na zpravodajský příspěvek je, aby byl „stručný, věcný, hutný a jasný“ (2011, s. 77).

3.2 Jazyk televizního zpravodajství

Jak již bylo nastíněno výše, hovoříme-li o zpravodajství, jde především o jazykové projevy s funkcí sdělnou a informativní. Tyto funkce ovlivňují i jazyk zpravodajství. „Ve zpravodajských a publicistických pořadech jsou hlasatelé, moderátoři a redaktoři povinni používat spisovný jazyk“ (Kaderka, 2016, s. 310). Kaderka zde hovoří hlavně o veřejnoprávních médiích, v jejichž případě je tato

povinnost stanovena kodexy¹. Zároveň konstatuje, že žurnalisté zvládají používat spisovný jazyk „zejména díky tomu, že značná část textů je písemně koncipovaná“ (2016, s. 306).

Při zkoumání televizního zpravodajství jde o důležitý poznatek, že ačkoli zkoumáme mluvený projev, jedná se o mluvený projev připravený a psaný. „V monologických žánrech rozhlasové a televizní žurnalistiky je totiž důležitějším kódem paradoxně psaný jazyk: prezentované texty jsou totiž v převážné většině písemně koncipované a ve vysílání jsou pouze přečtené“ (Kaderka, 2016, s. 305–306). Je důležité si uvědomit, že pokud se v takových textech objevují námi zkoumaná klišé, jsou to klišé, která nejsou užitá v mluveném předem nepřipraveném projevu, ale právě naopak v projevu připraveném, psaném.

V již zmíněné publikaci *Zpravodajství v médiích* vymezuje Karek Šebesta požadavky na jazykově-slohovou stránku zpravodajství a rozděluje tyto požadavky na dvě skupiny. Jedna skupina zahrnuje objektivitu, která souvisí s věcností a jazykovými prostředky vyjadřujícími neutralitu. Druhá skupina zahrnuje následující požadavky: (a) přístupnost a formální obvyklost (noremnost), (b) jasnost, (c) přehlednost a (d) stručnost (2011, s. 117). Přístupnost podle Šebesty primárně představuje užívání spisovné češtiny, o němž hovoří i Kaderka. „Dodržování spisovné jazykové normy u zpravodajství není pouze věcí vnější a irelevantní, jde o vlastnost podstatnou pro jeho úspěšné fungování“ (2011, s. 120). Požadavek jasnosti především znamená, že text je snadno interpretovatelný, významy v něm obsažené jsou dostatečně přesné a určité. Požadavek přehlednosti předpokládá uspořádanost textu a snadnou orientaci v něm, dále pravidelnost

¹ Kodex České Televize a Kodex Českého rozhlasu.

a obvyklost vyjádření a jeho jednoduchost. Stručnost pak znamená redukci zprávy či kondenzaci.

Můžeme tedy shrnout, že jazyk televizního zpravodajství je založen na prostředcích spisovného jazyka, zakládá se na významové přesnosti, uspořádanosti textu do logické struktury a podstatným rysem je užívání automatizovaných způsobů vyjádření.

3.3 Jazykové klišé v televizním zpravodajství

Mareš píše: „Tradiční přístup české stylistiky k mediálním (resp. publicistickým) textům je spojen zvláště s uplatněním pojmů–termínů automatizace a aktualizace“ (2016, s. 269). O těchto pojmech jsme se již zmiňovali v kapitole 1.2 zabývající se vztahem automatizace jazykového prostředku a klišé. Jak je zřejmé již z výše uvedené citace, automatizace společně s aktualizací jsou důležitými termíny v naší zkoumané oblasti. Kaderka konstatuje, že styl mediálních textů lze mimo jiné chápat jako výsledek napětí mezi těmito dvěma protichůdnými tendencemi (2016, s. 318).

„Autoři těchto [mediálních mluvených] textů v nich zpracovávají do značné míry opakující se témata a modelové situace, což vede k užívání stereotypních vyjádření a jazykových automatismů určitá diferencovanost témat a situací a dobové proměny však přinášejí i potřebu výrazové aktualizace, přejímání nových slov z cizích jazyků, tvorbu neologismů apod.“ (Kaderka, 2016, s. 319). O tom téměř totožně hovoří i *Současná česká stylistika*: „Autorům zpravodajských textů napomáhá při tvorbě textů existující modelovost vyjádření, která je ve zpravodajském stylu zvláště výrazná, neboť odpovídá opakujícím se situacím, jevům, událostem, o nichž je třeba informovat“ (2003, s. 225). Dále uvádí, že styl mluvené publicistiky inklinuje na jedné straně k formulační

stereotypnosti, modelovosti, ale na druhou stranu k ozvláštnění novou obrazností vyjádření, k aktivizaci (2003, s. 235).

Opakování událostí, o nichž je informováno, a zpravodajská rutina vedou k automatizaci jazykových prostředků, a jak bylo popsáno výše, automatizace souvisí se vznikem klišé. Proto by bylo možné přepokládat, že právě i zpravodajství bude prostorem, kde se klišé budou hojně vyskytovat. Ovšem jak jsme společně s odbornou literaturou konstatovali, zpravodajství se má vyznačovat prostředky významově přesnými, snadno interpretovatelnými.

Šebesta k tomuto rozporu píše: „Užívání automatizovaných jednotek není zejména ve zpravodajství potřeba odmítat. [...] Automatizované usnadňuje příjemci vnímání a interpretaci“ (2011, s. 129). Dále nicméně konstatuje: „Na závadu jsou automatismy tehdy, jsou-li vnímány jako fráze (cesta do Evropy) nebo jestliže dlouhým užíváním ztratily význam a uplatňují se jen jako rituální prostředek (2011, s. 129)“. Negativní stanovisko k užívání fráze je zjevné, avšak kudy vede hranice mezi automatizovanými prostředky a prostředky, které ztratily význam, nejsme zatím schopni určit.

Bohumila Junková v publikaci *Jazyková dynamika současné publicistiky* hovoří o klišé v publicistice a tam ho negativně nehodnotí. „I když slovo klišé má pro mnohé z nás pejorativní význam, je třeba si uvědomit, že na stránkách novin mají své opodstatnění. V mnohých rubrikách se denně opakují tytéž nebo alespoň podobné situace a bylo by pro novináře obtížné vyjadřovat se ve všech případech originálně“ (2010, s. 148). Zde vyvstává otázka, zda opakem originality vyjádření je klišé nebo právě pouze automatizované prostředky.

Jiří Kraus ve své knize *Jazyk v proměnách komunikačních médií* chápe samotnou automatizaci, kterou klade do protikladu k aktualizaci, jako cestu k frázovitosti, opakování, zevšednění a právě klišé (2008, s. 87).

Současná česká stylistika zmiňuje klišé jako příznak mluvené publicistiky. „V současné mluvené publicistice se výrazně rozšířily jako odraz veřejných politických projevů určité typy ustalujících se obrátů, často už přijímaných jako klišé“ (2003, s. 235). Dále hovoří o stereotypnosti užití a nefunkčnosti takového vyjádření, jakým je klišé (2003, tamtéž).

Kaderka věnující se vzniku zpravodajských textů, zmiňuje kodexy, kterými jsou vázáni pracovníci veřejnoprávních médií. Zavazují je jednak k užívání spisovného jazyka, jednak stanovují, že by se mluvčí „měli ,vyhýbat frázím, klišé nebo jiným formám zplošťování obsahu‘ a snažit se, aby nedocházelo k ,stereotypnímu opakování výrazů““ (2016, s. 310). Kaderka také upozorňuje na seznamy zakázaných slov, které jsou vydávány pro mediální pracovníky České televize, z něj dle Kaderky vyplývá „snaha po jednoznačnosti a obyčejném nebo kratším výrazu“ zároveň se seznamy dle jeho názoru snaží „upozornit na klišé a povzbudit tvůrčí pracovníky k užívání neotřelých výrazů“ (2016, s. 312). I z toho je zřejmé, že v rámci vzniku zpravodajských textů je klišé chápáno jako jev negativní a je snaha se mu vyhýbat.

Můžeme tedy konstatovat, že ačkoli automatizované jazykové prostředky jsou v rámci televizního zpravodajství považovány za běžné a jejich užití je vzhledem k opakujícím se událostem i přístupnosti a srozumitelnosti textu žádoucí, klišé jsou oproti tomu chápána negativně a je snaha se jim ve zpravodajství vyhýbat.

4. PŘÍKLADY KLIŠÉ – KONSTRUKCE; PROTOTYP

4.1 Příklady užívaných klišé

V předchozích částech práce jsme se věnovali definici klišé, stanovení jeho základních rysů a charakteristik i problematickým aspektům daných definic. Můžeme zde shrnout, že ač se heslo klišé objevuje ve většině slovníkových příruček a je i součástí množství publikací věnujících se stylistice, jazykové kultuře a publicistické praxi, jeví se tyto definice v mnoha případech jako nedostačující či případně vágní. Za příčinu této skutečnosti lze považovat neexaktnost v určování klišé. Jinými slovy se domníváme, že mohou v jazyce existovat i takové prostředky, u nichž identifikujeme všechny rysy, které jsou zahrnuty v definici klišé, avšak za klišé je neoznačíme. V této souvislosti se totiž setkáváme s problematikou jazykového hodnocení a s ním spojenou subjektivitou. Nutno podotknout, že tento rys klišé zdůrazňuje především František Čermák, v ostatních publikacích či slovníkových příručkách je tento rys zpravidla obsažen spíše implicitně a někdy vůbec. Souhlasíme s Františkem Čermákem, který například konstatuje, že klišé je „pojem subjektivní, protože tentýž výraz nemusí představovat klišé pro každého“ (2010, s. 292).

V následujícím textu se tak pokusíme z již zmíněných slovníkových příruček a ostatních publikací vyexcerpovat příklady klišé a zjistit, zda se v něčem shodují, či mají-li uvedené příklady společného něco nad rámec daných definic. Tento úkon se nám zdá být podstatným nejen jako určitá zpětná vazba k uvedeným definicím, ale zároveň také jako neopominutelná základna k analýze zpravodajských sdělení v analytické části této práce.

Jan Chloupek ve své *Stylistice češtiny* u neurčitých vyjádření, z nichž se častým užíváním stávají fráze, uvádí následující příklady: *k boji se semkly*

mírumilovné pokrokové síly, pořádek narušily asociální živly, sešlo se zastupitelské fórum široké mezinárodní fórum široké veřejnosti, vlivné obchodní kruhy a další (1990, s. 211). Vzhledem k roku vydání Chloupkovy stylistiky můžeme na uvedených příkladech pozorovat dobovou platnost. Domníváme se, že dnes bychom taková spojení ve zpravodajství s vysokým výskytem nenalezly, ale je pravděpodobné, že v materiálu, z něž Chloupek čerpal, se běžně vyskytovaly. Chápeme je tedy jako doklad módnosti prostředků v publicistickém stylu.

Josef V. Bečka v *České stylistice* uvádí jako klišé výrazy *boj* ve významu „úsilí, zpravidla kolektivní, spojené s překonáváním nesnází, svízelnů a vyžadující obětavost“, *cesta* znamenající „způsob jednání, hlavně programový, plánovitý“, *krok* jako „jedna akce v takové programové činnosti“, *přístup* ve významu „aktivní, osobní vztah k úsilí“ či *úloha* jako „účast na veřejné činnosti“ (1992, s. 91)

Stylistika pro žurnalisty uvádí následující příklady klišé: *školství je školství; Senát je Senát; Je to tak, jak to je.; Žijeme tak, jak žijeme.; Poslanci hlasovali tak, jak hlasovali* (2011, s. 180) a další na tomtéž principu konstruovaná spojení. Dále uvádí obrat *je to o tom*, případně *není to o tom* (2011, tamtéž).

František Daneš v souvislosti s módními slovy uvádí taktéž fráze typu *je to o tom / není to o tom*, a spojení jako *Když to dopadlo tak, jak to dopadlo. – Protože máme lékařskou péči takovou, jakou máme* (2009, s. 231). Za módní slova pak označuje například *oslovit*, ve významu upoutat pozornost, *opatrovat se*, s významem dávat na sebe pozor či *ošetřit* nějakou záležitost určitým opatřením (2009, tamtéž).

V bakalářské práci věnující se užívání klišé v publicistickém pořadu Otázky Václava Moravce², jsou pak za klišé označena tato slova a spojení: *podle svých slov; dojit/došlo k...; hrozit/hrozba; je to o...; politická scéna; supervolební; čelit; bojovat s/ boj proti; přijmout kroky; úřednická vláda; mít něco udělat; kauza, aféra; v řádu, řádově; osobně; klíčový*. Samozřejmě i u těchto výrazů či slovních spojení závisí na kontextu, v němž jsou použita, k tomu se však dostaneme v následujících kapitolách, nyní tedy postačí jejich výčet.

4.1.1 Slovníky floskulí

Pokud přikročíme ke Slovníkům floskulí³, jež sestavil Vladimír Just, nelze se samozřejmě o výčet pokoušet. Můžeme se na tomto místě alespoň pokusit o shrnutí toho, co je v Justových slovnících obsaženo a jak je k tomu přistupováno. První díl slovníku opatřil autor podtitulem *Malá encyklopedie polistopadového newspeaku: klišé, slogany, hantýrky, tiky, partiové metafory, slovní smogy*, druhý díl pak podtitulem *Další várka slovního smogu: paslova, pavazby, pamyšlenky*. Z toho je zřetelné, že floskule jsou zde chápány zcela jednoznačně negativně. Z podtitulu zároveň můžeme vyčíst, co vše považuje autor za floskule a že mezi floskuli a klišé klade rovnítko, či jej případně chápe jako jednu z forem floskule.

Prvkem Justovy předmluvy k poslednímu vydanému slovníku floskulí je tematizace toho, že dané problematice nejsou věnovány vědecké lingvistické práce. O takovou práci se však ani v případě Justových publikací nejedná, ať kvůli nedostatku teoretického aparátu, tak kvůli nesystematičnosti autorovy analytické práce. Jak sám autor slovníků floskulí konstatuje, nejde o vědeckou práci a ani o

² POSPÍŠILOVÁ, Martina. *Jazyková analýza pořadu Otázky Václava Moravce se zaměřením na užívaná klišé a floskule*. Praha, 2012. 46 s. Diplomová práce (Bc.) Univerzita Karlova, FSV, Institut komunikačních studií a žurnalistiky. Katedra mediálních studií. Vedoucí diplomové práce PhDr. Otakar Šoltys, CSc.

³ Slovník floskulí (2003); Slovník floskulí 2 (2005); Velký slovník floskulí (2009).

slovníky v pravém slova smyslu. Spíše by je bylo možné nazvat slovníky nesnesitelných slov, což by mnohem přesněji poukazovalo k subjektivnímu naladění těchto knih a neomezovalo by se na floskuli, což je vzhledem ke skutečné náplni slovníků pojem nepřesný.

Jako motivaci pro napsání svých slovníků floskulí zmiňuje autor „naštvanost“ na úroveň veřejné debaty (2009, s. 9). Podoba knih se od tohoto stanoviska zásadně odvíjí, neb je z velké části především angažovanou kritikou současné jazykové podoby publicistiky, zpravodajství, ale i jiných veřejných, v menší míře pak i neveřejných projevů.

I v Justově práci, ač nevědecké, nalezneme několik podstatných poznámek. „Právě ta její [floskule] módnost, neprůstřelnost a uniformita, to jsou ingredience, které našince nejvíc lákají“ (2009, s. 11). I Just samozřejmě zdůrazňuje módnost floskule, resp. klišé. Výraz neprůstřelnost, které Just použil, je spíše hodnotící, nicméně ho lze považovat za poukázání na významovou vyprázdněnost, kvůli které je klišé sice snadno použitelné, ale nic neříkající. Justem zmíněná uniformita může znamenat automatizaci a stereotypnost. Dalším rysem, o němž Just hovoří, je užití klišé jako vyhnutí se přímému, jasnému a srozumitelnému vyjádření, a to především ve světě politiky a politiků.

Just na základě využití frekvenčních slovníků zmiňuje již v předmluvě jako klišé např. spojení *drtivá většina*, *neposlední řada* či *celá řada*, výrazy *(z)mapovat*, *užívat si* nebo *zajímavý*.

V Justově pojetí je užívání floskulí, klišé a frází obecně považováno za úmyslné, je tedy obvykle snahou zakrýt skutečnou podstatu sdělení. S tím lze souhlasit jen částečně, jistě jsou totiž případy, v nichž mluvčí užívají klišé zcela záměrně, předpokládáme však, že ve většině případů jde o užití bezděčné, vycházející ze snadné dostupnosti takového vyjádření a z jeho stereotypnosti.

To, po čem Just ve svých slovnících volá, je však především významová přesnost, za jejíž opak nelze však dle našeho názoru považovat pouze právě klišé, ale naopak i například aktualizaci v jazyce či užívání jazykových figur jako je metafora či metonymie. I ty totiž určitým způsobem problematizují porozumění a nejsou vždy významově přesné a jednoznačné, přesto je jejich užití často považováno za žádoucí.

„Slova se floskulemi nerodí, ale vždycky teprve – nadužíváním, vyprázdňením, zastíráním a kontextem – stávají“ (2009, s. 37). Just zdůrazňuje právě kontext, který v námi uvedených slovníkových definicích akcentován není, ovšem je významným pro floskule i klišé.

Věnujeme se zde především Justovu pojetí floskule, potažmo i klišé, které je vyjádřeno v předmluvě k nejmladšímu slovníku floskulí, tedy Velkému slovníku floskulí. Ačkoli bylo k těmto Justovým pracím vyjádřeno mnoho pádných výhrad, jsou jedněmi z mála snah o komplexnější uchopení problematiky, kterou se zabývá naše práce. Zároveň Justovy slovníky dokazují problematičnost tohoto tématu.

4.2 Příklady klišé z konstrukčního hlediska

Uvedli jsme zde příklady klišé, které uvádí odborná literatura. Na základě těchto příkladů vyvstává otázka, zda lze kategorii klišé nějakým způsobem vnitřně rozčlenit.

Domníváme se, že k tomu lze použít koncept konstrukce vycházející z pojetí konstrukční gramatiky. „Konstrukční přístup [tak] důsledně rozlišuje mezi konstrukcemi (= abstrakce znakové povahy) a jazykovými výrazy (=konkrétní realizace v jazykové komunikaci, angl. *constructs*)“ (Fried, 2013, s. 14)

Mirjam Fried uvádí ve svém příspěvku k pojmu konstrukce v konstrukční gramatice škálu schematičnosti, na níž jsou konstrukce seřazeny v pořadí od lexika ke gramatice. Na jednom pólu škály jsou tak lexikálně plně obsazené jednotky, „ve kterých se nenabízí žádná možnost lexikální obměny“ (2013, s. 12). Na opačném pólu jsou pak čistě schematické konstrukce, „kde nenajdeme žádný konkrétní lexikální materiál, ale pouze velmi abstraktní informace týkající se např. slovně druhového omezení, lineárního uspořádání konstituentů (slov nebo morfémů), syntaktických funkcí apod.“ (2013, s. 13).

Z hlediska této teorie můžeme již na základě uvedených příkladů v rámci kategorie klišé rozčlenit klišé na podobnou škálu, jakou uvádí Fried.

Je zřejmé, že nejčastěji uváděný příklad klišé typu *Senát je senát* či *školství je školství* bychom zařadily na pól schematických konstrukcí. Patřily by sem i další uváděné případy typu *Volby dopadly, jak dopadly*. Naopak zmiňované konstrukce *je to o / není to o* či *až přijde, tak přijde; když nepřijde, tak nepřijde* bychom označili jako schematickou, ale částečně lexikálně obsazenou. Nakonec dospějeme k lexikálně plně obsazeným jednotkám, kam by se například dalo zařadit uvedené slovní spojení *celá řada* či *politický boj*.

Na základě takového rozčlenění sice nemůžeme tvrdit, že díky němu zcela neomylně určíme klišé, můžeme však určit, že slovní spojení, která jsme uvedli jako schematická či částečně schematická, za klišé označíme s mnohem větší jistotou než klišé, která označujeme za lexikálně plně obsazená. Důvodem je právě to, že konstrukce, které jsou označeny za plně schematické, jsou zároveň velmi specifické, jedná se totiž o výroky, které nazýváme tautologie. A tyto výroky způsobem, jakým jsou konstruovány, předurčují svůj význam, který nás vede k tomu, že je vnímáme jako klišé. U lexikálně plně obsazených jednotek je takové určení složitější, neb jejich konstrukce nepředurčuje jejich význam, a je

tedy nutno tento význam prozkoumat samostatně s přihlédnutím ke kontextu a frekvenci užití.

4.2.1 *Klišé a tautologie*

Výše uvedené jednotky, které jsme na základě konstrukční analýzy jako plně či částečně schematické jsou označovány jako tautologie. Považujeme tedy za podstatné věnovat se širěji právě vztahu klišé a tautologie, v tomto případě však spíše z pohledu pragmalinguistiky.

Rozsáhlou definici a rozbor tautologií můžeme nalézt v knize Jany Bílkové *Tautologie a kontradikce v češtině*. „Tautologie je taková větná (syntakicko-lexikální) konstrukce, která je na základě své formy nutně pravdivá“ (2013, s. 9). Tautologie se typicky rozdělují na nominální, jako jsou například výroky typu *Doma je doma, Osud je osud, Jistota je jistota*, a verbální, jimiž jsou například věty *Situace je, jaká je. Volby dopadly, jak dopadly. Kdo přijde, přijde*. Jak píše Bílková, „explicitní informace, kterou tautologie zprostředkovává, tj. informace na rovině výslovně řečeného (to, co mluvčí skutečně řekl), je triviální“ (2013, s. 9). Interpretace tautologie v komunikaci se tak nejčastěji chápe na základě Griceovy teorie konverzační implikatury, tj. „procesu, při kterém příjemce vyvozuje (na základě jejího doslovného, konvenčního významu a s ohledem na jazykový, a zvláště pak situační kontext) její skutečný, intendovaný význam“ (2013, s. 15).

Tautologie je tedy po stránce formální nutně pravdivá, a tím pro komunikaci v podstatě nic neříkající. Avšak její význam je v komunikaci implikovaný, lze ho dovodit z kontextu, a tak má daný výrok svou komunikační funkci. Bílková nabízí ve své publikaci funkční typologii tautologií. Každé použití tautologie je v této typologii prezentováno jako nositel určité funkce. Typickými

příklady tautologií, které pro doložení své funkční typologie Bílková zmiňuje, jsou právě příklady z politického prostředí, která jsou v námi citované odborné literatuře uvedena jako klišé. Například zmiňuje tautologii *Politika je politika a musí se počítat s ranami pod pás.*, kterou uvádí jako tautologii justifikační, prostřednictvím níž mluvčí „negativní a nepříjemné jevy vysvětluje a omlouvá nějakým zákonem, principem, hodnotou, pravidlem či řádem“ (2013, s. 70). Dále uvádí například tautologii dispoziční, již mluvčí využívá tehdy, „nezná-li odpověď na jemu položenou otázku a tuto neznalost či formulační neschopnost nechce výslovně přiznat“ (2013, s. 73). Podobným případem je pak tautologie nekooperativní, kdy „mluvčí záměrně a z vlastní vůle komunikačně nespolupracuje, odmítá sdělit požadovanou informaci“ (2013, s. 74). Jako příklad takové tautologie uvádí výrok *Podle Josefa Luxe senátní volby dopadly, jak dopadly, voliči zvolili ty, které zvolili, a debata o tom nemůže vyznít jinak, než vyznívá.* Z hlediska pragmatiky tedy lze v rámci tautologií vždy nalézt komunikační funkci. Avšak jak píše i Bílková význam tautologického sdělení je triviální, z hlediska významu jde tedy o výrok nic nového nesdělující a vyprázdněný.

Tento exkurz k pragmalingvistice a tautologiím nás tedy vede mimo jiné i k závěru, že výrok označený za klišé není v komunikaci nefunkční, je však bez významu, resp. je významově vágní. Je otázkou, zda bychom všechny tautologie označili za klišé. Z hlediska rysu významové vyprázdněnosti či nejednoznačnosti by bylo zřejmě možné každou tautologii považovat za klišé, zároveň je u tautologické konstrukce výrazný rys automatizace. Na základě výše popsaného by však tautologie označená za klišé měla splňovat i rys vysoké frekvence užití a módnosti. Rys významového vyprázdnění u tautologie převažuje, vysokou

frekvenci můžeme předpokládat u tautologie jako konstrukce nikoli jako konkrétní lexikálně obsazené jednotky.

Předchozí kapitoly postihující příklady klišé, věnující se konstrukcím a tautologiím nás nicméně vedou k závěru, že tautologická vyjádření lze chápat jako prototypický případ klišé.

5. METODA VÝZKUMU

5.1 Výběr metody

Při výběru metody k analýze klišé v televizním zpravodajství, jsme vycházeli z výše popsaných vlastností klišé, která vyžadují, aby byl každý uvažovaný případ analyzován zvlášť. Existují sice případy, které bychom mohli považovat za prototypické a na kontextu nezávislé – tautologie, u ostatních případů je však nutné slovo či slovní spojení posoudit samostatně a uplatnit na ně kritéria uvedená v předchozích kapitolách – především pak uvážit jejich automatizaci, frekvenci a významovou vyprázdněnost.

Jak již bylo konstatováno výše, hledisko významové vyprázdněnosti konkrétního slova či slovního spojení je do určité míry otázkou subjektivního zhodnocení a je také výrazně závislé na kontextu, v němž se vyskytuje. I proto je zásadním zkoumaným kritériem také frekvence. Metodou, kterou jsme zvolili, je tedy smíšený výzkum. „Smíšený výzkum je definován jako obecný přístup, v němž se míchají kvantitativní a kvalitativní metody, techniky a paradigmaty v rámci jedné studie“ (Hendl, 2016, s. 56). Skloubení kvantitativní a kvalitativní analýzy nám umožní uvažovat jak o frekvenci, která je hlediskem kvantitativním, tak o jazykové vyprázdněnosti, která spadá pod hledisko kvalitativní. Hendl popisuje dva typy smíšeného výzkumu, v našem případě bude využit druhý popisovaný, v němž „výzkumník využívá jak kvalitativní, tak kvantitativní výzkum uvnitř jednotlivých fází výzkumného procesu“ (2016, s. 56). Interpretace pak probíhá na základě obou typů získaných dat.

Tato část diplomové práce si klade otázku, jaká klišé se vyskytují v televizním zpravodajství. Ve vybraných mediálních textech tedy budeme prostřednictvím smíšeného výzkumu zkoumat přítomnost klišé. Práce

s materiálem spočívá v prostudování kompletních textů jednotlivých zpráv v předem zvoleném časovém období se zaměřením na slova a slovní spojení, která by bylo možné na základě vymezených kritérií a na základě kontextu, v němž jsou užitá, označit za klišé. Dále se věnujeme ověření frekvence výskytu daného klišé ve zpravodajských pořadech tří námi vybraných stanic. Vysoká frekvence daných klišé je rozhodujícím kritériem pro jeho zařazení do této části diplomové práce. Analýza zpravodajských textů z jednotlivých hlavních zpravodajských relací, které jsou dostupné z databáze Newton Media, bude doplněna o data z Českého národního korpusu, která by měla přinést informaci o výskytu daného slovního spojení v úzu.

5.2 Postup analýzy

5.2.1 Popis postupu analýzy MIT

Jako podklad k analýze textů jsme zvolili *Metodu pro indentifikaci metaforicky užitých slov* v diskursu, zkráceně MIT. Kolektiv výzkumníků nesoucí název Pragglejazz Group tuto metodu navrhl jako cestu k vyhledávání metafor v textu kvůli nedostatku existujících kritérií pro identifikaci metaforicky užitých slov v konkrétním textu. „The procedure aims to establish, for each lexical unit in a stretch of discourse whether its use in the particular context can be described as methaphorical“ (2007, s. 2).⁴

Analýza tak spočívá v rozdělení textu na jednotlivé lexikální jednotky a posouzení, zda jsou v daném kontextu užity v metaforickém či základním významu. Postup této analýzy rozdělují výzkumníci do jednotlivých bodů takto: (1) četba celého textu a porozumění jeho obsahu, (2) rozdělení lexikálních

⁴ Tato procedura usiluje ustanovit v rámci diskursu u každé lexikální jednotky, lze-li její užití v určitém kontextu označit za metaforické. (překlad autorky DP)

jednotek v rámci textu, (3) a. ustanovení významu každé jednotky v kontextu; b. posouzení každé lexikální jednotky, zda je v jiných kontextech její význam spíše základní (konkrétní, specifický), c. pokud má spíše základní význam v jiných kontextech, následuje posouzení, zda význam v daném kontextu kontrastuje význam lexikální jednotky s jejím významem základním, ale lze mu porozumět bez vzájemného porovnání, (4) pokud tomu je tak, jedná se o lexikální jednotku metaforickou (2007, s. 3).

Takto lze stručně popsat analýzu, kterou navrhuje kolektiv Pragglejaz Group. Netvrdíme, že ji lze beze změn aplikovat na námi zkoumanou problematiku, jejich návrhem se nicméně při postupu své analýzy chceme inspirovat.

Důležitý je pro nás především důraz na kontext, v němž se jednotlivé lexikální jednotky vyskytují. Primárně jde totiž i v naší analýze právě o jejich význam v kontextu. Oproti tomu je pro nás zásadní porovnání tohoto významu s významem slovníkovým, konvencionalizovaným. Právě v porovnání významu slovníkového a významu v kontextu můžeme popsat významové vyprázdnění, což je jedním z kroků naší analýzy textů.

5.2.2 Popis postupu analýzy klišé

Pokud tedy máme podobně jako Pragglejaz Group popsat proces naší analýzy, můžeme ho shrnout následovně:

- 1) Četba celého textu zprávy – porozumění jejímu obsahu.
- 2) Předběžná identifikace lexikálních jednotek, u nichž by se mohlo jednat o významové vyprázdnění.⁵
- 3) Rozbor jednotky v kontextu, v němž se vyskytuje (obvykle jedna promluva, někdy větší promluvový celek jednoho mluvčího se zaměřením na promluvu, v níž se slovo či slovní spojení vyskytuje a její nejbližší okolí). Porovnání slovníkové definice s významem v daném kontextu. Ohodnocení, zda je v daném kontextu lexikální jednotka užita v souladu se slovníkovou definicí, s jiným významem, metaforicky či je její význam nejasný.
- 4) Vyhledání stejné lexikální jednotky v tomtéž či podobném kontextu, ověření frekvence výskytu v předem vybraném rozsahu zpravodajských textů.
- 5) Významová vágnost či vyprázdněnost a vysoká frekvence v rámci zpravodajských textů značí, že se jedná o klišé.

Je zřejmé, že zmíněná metoda Pragglejaz Group není zcela využitelná pro rozlišování klišé, ale považujeme ji za kvalitní podklad pro náš výše nastíněný individuálně stanovený proces analýzy. Vyhledávání metafor v textu je totiž stejně jako vyhledávání klišé založeno na zkoumání významu lexikálních

⁵ Způsob, jakým pracují výzkumníci Pragglejaz Group je v tomto ohledu spolehlivější, neboť celé texty rozdělují na jednotlivé lexikální jednotky a věnují se každé zvlášť, tento způsob práce však není vzhledem k rozsahu našeho materiálu a faktu, že texty rozebírá pouze jeden výzkumník, možný.

jednotek na základě kontextu a zároveň porovnávání s významem základním, konvencionalizovaným.

5.3 Výběr a popis analyzovaného materiálu

Materiálem, který bude v rámci této části diplomové práce analyzován, jsou hlavní (večerní) zpravodajské relace České televize, TV Nova a televize Prima. Výběr se zaměří na uvedení zpráv v televizním studiu a na komentáře reportáží, bude však přihlédnuto i k rozhovorům vedeným mezi reportéry a jejich respondenty z řad odborníků, politiků či veřejnosti. Odchýlíme se tímto částečně od zadání této diplomové práce. Původním záměrem bylo podrobit analýze výhradně promluvy moderátorů televizních zpráv a redaktorů, avšak v průběhu předběžné analýzy se začalo jevit smysluplnějším pracovat s textem zprávy jako celkem a uvažovat zpravodajské texty tak, jak s nimi přicházíme do styku, tedy včetně promluv nemediálních pracovníků.

Analyzovány budou zprávy z období jednoho kalendářního měsíce, tímto měsícem byl zvolen říjen roku 2017. Toto období nebylo vybráno s žádným konkrétním záměrem, a jedná se tedy o výběr náhodný. Zde se opět částečně odchylujeme od zadání diplomové práce. Původním záměrem bylo věnovat se klišé z oblasti politického zpravodajství. Považovali jsme tuto redukci zkoumaného materiálu za nutnou vzhledem k obsáhlosti současného zpravodajství, v rámci předvýzkumu se však ukázalo, že tato redukce není nutná a zároveň by mohla mít zkreslující dopad na výsledky. Na základě provedeného předvýzkumu totiž předpokládáme, že klišé budou spíše specifická v rámci jazyka zpravodajství jako celku, nikoli tak výrazně v jedné konkrétní oblasti zpravodajství. Vzhledem k výše popsaným příkladům v odborné literatuře

uváděných klisé je naší snahou nalézt typická klisé televizního zpravodajství, ne omezit se pouze na oblast politického zpravodajství.

Důvodem pro výběr textů různých televizních stanic je snaha nalézt různá klisé tak, aby nebyla analýza zkreslena výběrem pouze jednoho média a možným specifickým projevem a jazykovým užitím pracovníků toho média. Předpokládáme totiž, že jde-li o klisé, bude se vyskytovat v nějaké míře ve všech zpravodajských relacích zkoumaných stanic. Nevylučujeme však, že mohou být některá klisé specifická pro konkrétní zpravodajskou relaci v konkrétním médiu. Výběrem většího množství médií však usilujeme o potvrzení existence jednotlivých klisé v rámci televizního zpravodajství jako celku.

Vzhledem k výběru časově omezeného období nám pozorování množiny stanic poskytne možnost získat data o frekvenci, která by v rámci jedné stanice v období jednoho měsíce nemusela vykazovat signifikantní hodnoty.

Newton Media, ježž užíváme jako zdroj analyzovaných textů, je mediální archiv, který pokrývá obsahy tisku, televize, rozhlasu a internetu. Tato databáze je dostupná online. Umožňuje rozšířené vyhledávání obsahů z jednoho média, konkrétního pořadu i časového období. Zároveň umožňuje fulltextové vyhledávání, což bylo pro naši práci zásadní.

Zadání dotazu v tomto mediálním archivu spočívalo ve vyhledání konkrétní relace – Události v případě České televize, Televizní noviny v TV Nova a Zprávy FTV Prima v případě televize Prima. Výběr byl zároveň omezen zadáním časového období, tedy od 1. 10. 2017 do 31. 10. 2017. K analýze jsme tímto dotazem získali celkově 1848 textů. Vzhledem k rozsahu materiálu a cíli naší práce jsme analyzovali každou druhou zprávu jedné televizní stanice. Předpokládali jsme totiž, že jde-li o klisé, u nějž považujeme za důležité mimo jiné frekvenci výskytu, setkáme se s ním minimálně v polovině textů.

Zpětně jsme poté zjišťovali výskyt jednotlivých klišé ve všech zprávách všech stanic v daném období, a to prostřednictvím fulltextového vyhledávání v databázi Newton Media. Tím jsme získali celkový počet zpráv, v nichž se dané slovo či slovní spojení vyskytuje. Nejde o absolutní výskyt, neboť v jedné zprávě se mohlo slovo či slovní spojení vyskytovat i vícekrát. Pro naše účely postačila informace o množství zpráv, která nás navedla k závěrům o frekvenci užití analyzovaných slov a slovních spojení ve zpravodajství.

Je důležité zmínit, že rozboru byly podrobeny jen obsahy hlavních zpravodajských relací, naopak nebyly brány v úvahu obsahy zpráv o počasí a sportovních zpráv. Domníváme se, že by klišé v těchto relacích byla tematicky výrazně specifičtější, než je tomu v hlavních zpravodajských relacích, jejich zkoumání by tedy nebylo pro cíl naší práce přínosné. Zároveň by byl jejich zařazením neúnosně navýšen rozsah zkoumaného materiálu.

6. ANALÝZA KLIŠÉ V TELEVIZNÍM ZPRAVODAJSTVÍ

Na základě uvedeného postupu jsme získali množinu slov a slovních spojení, která bylo možno považovat za klišé na základě dvou primárně zkoumaných kritérií – významové vyprázdňenosti a vysoké frekvence výskytu. Údaje o frekvenci jsou znázorněny v Tabulce 1. Uvedená čísla odráží počet zpráv, v nichž se slovo či spojení v určitém kontextu v rámci zpravodajství vyskytlo. Z prováděné analýzy bylo zřejmé, že pokud se v jedné zprávě objevilo to stejné slovo či slovní spojení vícekrát, jednalo se o tentýž kontext. Případů, v nichž se objevovalo totéž klišé v rámci jedné zprávy, však nebylo mnoho, proto si tróufáme konstatovat, že se počet zpráv od absolutních čísel výrazně neliší. Analyzovaná slova či slovní spojení řadíme na následujících stranách právě dle počtu zpráv uvedeného v tabulce.

Analýzu klišé uvedených v tabulce doplňujeme o údaje z korpusu SYN2015, což „je synchronní reprezentativní a referenční korpus současné psané češtiny“ (ČNK, online). Tento korpus obsahuje více než 1 700 000 slovních tvarů, je složen z textů z let 2010–2014. Jedná se o nejnovější korpus řady SYN a obsahuje texty, které jsou časově nejbližší námi zkoumanému období. Proto tento korpus poslouží ke konfrontaci závěrů, které jsme učinili na základě rozboru zpravodajských textů. Výhodou korpusu SYN2015 je i to, že žánry zkoumaných textů (beletrie, odborná literatura, publicistika) jsou zastoupeny stejným dílem, můžeme se tedy tázat i na to, jsou-li určitá slova či slovní spojení obvyklejší v publicistice než v jiných žánrech. Z korpusu získaná data o frekvenci, původu textů a především pak kolokacích mají sloužit k potvrzení či relativizování závěrů, k nimž jsme v rámci analýzy obsahů televizního zpravodajství dospěli.

Analyzované kliše	Počet zpráv
<i>Hrozit</i>	155
<i>Takzvaný</i>	125
<i>Boj / Souboj</i>	(86/33) 119
<i>Krok</i>	106
<i>Kauza</i>	102
<i>Aktuální / Aktuálně</i>	77
<i>Krize</i>	67
<i>Prakticky</i>	58
<i>Čelit</i>	50
<i>Rekordní</i>	47
<i>Podle odborníků / expertů</i>	(38/3) 41
<i>Není jasné</i>	39
<i>V řádu / Řádově</i>	(30/5) 35
<i>Celý svět</i>	35
<i>Mít na svědomí</i>	29
<i>Vyžádat si</i>	27
<i>Drtivá / Naprostá většina</i>	(12/9) 21

Tabulka 1; Analyzovaná kliše v pořadí dle počtu zpráv, v nichž se vyskytla

Hrozit

Ze všech zkoumaných lexikálních jednotek, měla tato nejvyšší výskyt. Z vyhledávání jsme vynechali sloveso *hrozit* ve významu vyhrožovat někomu a zahrnuli jsme jen spojení znamenající, že se něco nepříznivého nezadržitelně blíží. Prosté sloveso *hrozit* vyjadřující, že někdo někomu vyhrožuje či slibuje něco nepříznivého, nepovažujeme za klišé, u kterého by se dalo uvažovat o významové vyprázdněnosti, nadužívání či automatizaci. Naopak spojení jako *hrozí pokuta / sankce / trest / vězení / arbitráž / trestní stíhání / riziko / nebezpečí / bouře* považujeme za automatizovaná a vzhledem k vysoké frekvenci v rámci televizního zpravodajství za nadužívaná. Lze se domnívat, že právě i přílišným užíváním dochází k významovému vyprázdnění.

„Za maření výkonu úředního rozhodnutí mu teď hrozí až dva roky za mřížemi“ (Televizní noviny, 26. 10. 2017). „Vladimíru Mečiarovi hrozí trestní stíhání za zneužití pravomoci veřejného činitele“ (Události, 27. 10. 2017). „Řidičům v letních gumách hrozí dvoutisícová pokuta, i když je sníh překvapí až během cesty, anebo pokud projedou kolem této značky“ (Události, 27. 10. 2017). „V případě, že by byla hladina drog v jeho krvi vysoká a že by skutečně vůz špatně zabrzdil, hrozil by mu poměrně přísný trest, až tři roky vězení“ (Zprávy FTV Prima, 18. 10. 2017).

„Meteorologové už vydali varování, že kromě větru hrozí i povodně“ (Zprávy FTV Prima, 17. 10. 2017). „Sopka Agung na indonéském ostrově Bali hrozí blížící se erupcí“ (Televizní noviny, 21. 10. 2017). „Protože v lesích stále hrozí pády dalších stromů, neměli by lidi do nich zatím chodit“ (Události, 31. 10. 2017)

Jak je zřejmé z uvedených příkladů, sloveso *hrozit* se nejčastěji pojí s dvěma specifickými oblastmi zpravodajství, a sice zprávami informujícími

o zločinu a trestu či o rizicích spojených s přírodními jevy. Můžeme se na základě zkoumaného materiálu domnívat, že tato klišé konstruuji specifický obraz reality, tedy realitu, v níž někomu neustále něco hrozí, na jednu stranu je někdo v ohrožení – v případě přírodních katastrof, na druhou stranu za porušení zákonů hrozí tresty.

Vzhledem k vysoké frekvenci výskytu, univerzálnosti užití i významové vágnosti považujeme spojení se slovesem *hrozit* ve významu blížící se negativní události za klišé.

Lemma *hrozit* má v korpusu SYN2015 10 791 výskytů. Tento údaj nicméně zahrnuje i výskyty slovesa *hrozit* ve významu někomu a navíc neříká nic o spojení, která jsme popsali v rámci textů zpravodajství. U tohoto slovesa bylo tedy nutné vyhledat kolokace, aby byla případně potvrzena zde prezentovaná automatizovaná spojení. V zadaném dotazu tak byly vyhledány kolokace a při setřídění dle logDice jsou nejvýznamnější kolokačními kandidáty *nebezpečí*, *pokuta*, *vězení*, *trest* a *riziko*. Pokud zkoumáme, z jakého typu textů spojení se slovesem *hrozit* pochází, zjistíme, že z 60 % jde o texty publicistické. Domníváme se tedy, že tato data potvrzují naše závěry o automatizaci takových slovních spojení v publicistice jako celku.

Takzvaný

SSJČ uvádí následovný význam slova *takzvaný* „běžně (avšak neodborně, nespisovně n. věcně nesprávně) tak nazývaný“ (*SSJČ*, online). Výraz *takzvaný* se tedy používá v případech, kdy je třeba vyjádřit určitý odstup od po tomto adjektivu následujícího slova či slovního spojení a zdůraznit, že jde o výraz užívaný neodborně či nesprávně.

V námi zkoumaném materiálu jsme našli dva různé případy užití výrazu *takzvaný*. V prvním případě lze považovat použití daného výrazu za náležité. „Takhle by mohlo vypadat rozložení ve sněmovně, pokud by vznikla takzvaná Antibabišovská koalice“ (Zprávy FTV Prima, 23. 10. 2017). „I tak si ale může nechat patentovat zlepšovák, takzvaný Jágrův urychlovač“ (Televizní noviny, 14. 10. 2017). „Soud vyslechl další tři svědky v kauze takzvaných trafik“ (Události, 19. 10. 2017) V uvedených případech jde o užití výrazu *takzvaný* před slovy či slovními spojeními, která jsou neodborná, užívaná spíše v běžné mluvě, případně nová. Jsou nicméně s danými událostmi spojena a předpokládá se, že jim bude v kontextu porozuměno. Užitím výrazu *takzvaný* je pak vyjádřen odstup od neodborného, možná spíše do publicistiky než do zpravodajství náležejícího výrazu.

Druhým případem jsou ty promluvy, kdy považujeme užití výrazu *takzvaný* za nenáležité. „Můžeme potvrdit, že do akce byl zapojen útvar s celostátní působností, takzvaný útvar rychlého nasazení“ (Televizní noviny, 25. 10. 2017). „Svobodní navíc chtějí rozšířit takzvanou přímou demokracii a uzákonit, aby všelidové hlasování mohlo zvrátit rozhodnutí parlamentu“ (15. 10. 2017). „Ale jen v rámci takzvané statistické chyby“ (Události, 29. 10. 2017) V takových případech je užití výrazu *takzvaný* minimálně sporné. Útvar rychlého nasazení, přímá demokracie či statistická chyba jsou běžná označení konkrétních věcí, nejedná se o laické, neodborné a ani o v daném kontextu nesprávné vyjádření, není tedy nutné uvozovat je výrazem *takzvaný*.

Při analýze materiálu jsme postřehli, že užití výrazu *takzvaný* je například specifické s názvem Islámský stát. „Policie v Edmontonu oznámila, že muž měl vazby na takzvaný Islámský stát“ (1. 10. 2017). „Rusko v zemi používá kolem 60 vojenských letadel, která nalétávají na cíle syrské opozice na západě země a v

posledních měsících i na takzvaný Islámský stát na východě“ (10. 10. 2017). V takových případech je výrazu *takzvaný* užito pravděpodobně k tomu, aby byl vyjádřen odstup od označení stát, který není v souladu s realitou, neboť se o skutečný stát nejedná. V mnoha dalších případech však výrazu *takzvaný* ve spojení s označením Islámský stát užito není. „Ten ale chrání kurdští pašmergové, kteří se obávají, že mezi nimi by se mohli skrývat sebevražední atentáčníci Islámského státu“ (Události, 30. 10. 2017) „Ten útočil sám a nebyl tedy členem žádné organizované skupiny. Já to říkám, schválně proto, že už proběhla i informace o tom, že k útoku se přihlásil Islámský stát“ (Zprávy FTV Prima, 2. 10. 2017). Můžeme zkonstatovat, že v obsahově velmi podobných zprávách se výraz *takzvaný* před označením Islámský stát někdy vyskytuje a jindy nikoliv, pozorujeme zde tedy výrazné kolísání.

Předpokládáme, že výraz *takzvaný* má ve zpravodajství svou funkci, má vyjadřovat odstup od výrazu následujícího po něm. Přesto je ho v některých případech užito nadbytečně či jeho užití není opodstatněné. Jedná se o ve zpravodajství frekventovaný výraz. Nenáležitost a nekonzistentnost jeho užití, kterou jsme ilustrovali i na případu spojení Islámský stát, je jedním z důvodů, proč považujeme *takzvaný* za výraz, u něž dochází k významovému vyprazdňování a stává se jen snahou o odborné vyznění promluvy. Ze všech zmíněných důvodů ho považujeme za klišé televizního zpravodajství.

V korpusu SYN2015 má lemma *takzvaný* 7 193 výskytů, více než polovinu zdrojů tvoří publicistické texty, další část pak texty odborné. Dle dat z korpusu se nejedná o vysoce frekventovaný výraz v celku textů, je nicméně zřejmé, že v jde o výraz v publicistice běžný.

Boj / Souboj

Taktéž jde o již dříve popsané klišé⁶, zároveň však výrazný prvek v konstrukci obrazu světa politiky, který je pak vnímán jako bojiště, ring, prostor konstantního sváru různých stran (k tomu více Čmejrková, Hoffmannová, 2003, s. 78).

Typicky se tak setkáváme ve zpravodajství se spojeními jako *předvolební boj*, *boj o hrad / o Bílý dům*, *boj o post / křeslo*, dále například *souboj volebních lídrů*, *souboj o hlasy*, *volební souboj* a další. Spojování politiky s bojem a soubojem přináší dojem dramatickosti, napětí, senzace, což je často podpořeno i dalšími výrazy, jak můžeme pozorovat na následujících příkladech. „Začíná tedy nejočekávanější předvolební souboj tohoto roku“ (Televizní noviny, 20. 10. 2017). „Přineseme další a další informace k napínavému volebnímu souboji“ (Zprávy FTV Prima, 21. 10. 2017). „V souboji nervů je teď na tahu Barcelona“ (Události, 12. 10. 2017).

V rámci zpravodajství se slova *boj / souboj* objevuje i v jiných oblastech než je oblast politiky, obvykle tam, kde proti sobě stojí různé subjekty, které jsou spolu ve sporu. Taktéž ho nalezneme v případech, kdy se jedná o skutečný válečný konflikt. Je otázkou, zda jde v případě výrazů *boj / souboj* o klišé nebo pouze o automatizovanou metaforu, která je již zcela spojena nejen s jazykovým popisem politického dění, ale i smýšlením o politice jako takové. Na základě námi vymezených kritérií a analyzovaného materiálu považujeme za oprávněné označit spojení se substantivy *boj / souboj* za klišé. Domníváme se však, že by u těchto slovních spojení bylo namístě zkoumat jazykový obraz světa politiky jako boje, například právě na materiálu z oblasti zpravodajství.

⁶ Např. v POSPÍŠILOVÁ, Martina. *Jazyková analýza pořadu Otázky Václava Moravce se zaměřením na užívaná klišé a floskule*. Praha, 2012; JUST, Vladimír. *Velký slovník floskulí*. Voznice: LEDA, 2009.; BEČKA, Josef Václav. *Česká stylistika*. Praha: Academia, 1992.

V korpusu SYN2015 je výskyt lemmatu *boj* je 14 566, lemmatu *souboj* 4 617. U tohoto lemmatu je samozřejmě nutné vyhledat kolokace, jelikož je tato lexikální jednotka polysémní. Podle logDice je nejpravděpodobněji lemma *boj* kolokačně spojeno s *proti*, *korupce*, *konkurenční*, *svádět*, *titul*, lemma *souboj* s *vyzvat*, *pěstní*, *hlavičkový*, *svádět*, *vzájemný*. Žádná z námi ve zpravodajství vyhledaných spojení souvisejících s politikou se mezi výraznými kolokacemi nevyskytují.

Případy v korpusu nalezené pochází především z publicistických textů, můžeme tedy na základě nejpravděpodobnějších kolokací soudit, že v publicistice *boj* a *souboj* není nejobvykleji spjat s politikou, ale s mnoha různými oblastmi, např. sport. Přesto se domníváme, že jde o v publicistice frekventovaný obrat, vytvářející představu boje, sváru a konfliktu aplikovatelný na různé oblasti, o nichž zpravodajství informuje.

Krok

V SSJČ je ve významu 5 substantivum *krok* uvedeno jako synonymní ke slovům „čin, počin, jednání, zákrok, podnik“ a jsou připojeny příklady „důležitý k. vlády; učinit kroky v nějaké záležitosti; podniknout další kroky [...]“ (SSJČ, online).⁷ Takové příklady nalezneme právě i ve zpravodajství. Nejobvykleji se objevují ve zprávách týkajících se politického dění spojení jako *další kroky*, *povolební kroky*, *konkrétní kroky*, *vládní kroky*, *očekávané kroky*, *logické kroky*, *radikální kroky* aj.

Právě tato spojení lze považovat za výrazně automatizovaná, málo specifická, často až nic neříkající. „Právě teď jedná centrální kabinet o tom, jaké konkrétní kroky podnikne, a ústavní soud už proti vyhlášení samostatnosti zahájil

⁷ Z vyhledávání ve zprávách v archivu Newton Media jsme v tomto případě vynechali případy, v nichž je míněn krok ve významech 1, 2, 3, 4, jak jsou popsány v SSJČ.

řízení“ (Události, 27. 10. 2017). „Kroky ještě musí schválit Senát“ (Televizní noviny, 21. 10. 2017). „Andrej Babiš označil kroky ministra za krádež za bílého dne“ (Zprávy FTV Prima, 8. 10. 2017). Již jen z uvedených příkladů je zřejmé, že *kroky* jsou zde nějaké často ani v celé zprávě blíže nespecifikované činy a rozhodnutí, které jsou shrnuty pod ne příliš jasné a výstižné označení kroky. Někdy je vyjádřena snaha zdánlivě specifikovat či označit přesněji, o jaké činy se jedná, pomocí spojení adjektiva konkrétní, což tvoří další vágní spojení.

Vzhledem k vysoké frekvenci výskytu a významové vágnosti a vyprázdněnosti považujeme různá spojení se substantivem *krok* ve výše uvedeném významu ze SSJČ za klišé.

Lemma *krok* má v korpusu SYN2015 výskytů 23 791. Více než 40 % výskytů ovšem pochází z beletrie, a můžeme předpokládat, že se nejedná o námi zkoumaný význam. Zbylých 60 % výskytů je rovnoměrně rozloženo mezi odborné a publicistické texty. Pokud vyhledáváme kolokace pouze v publicistických textech, nalezneme podle logDice 5 nejpravděpodobnějších spojení: *krok za krokem*, *podniknout krok*, *učinit krok*, *podnikat kroky* a *držet krok*. I z těchto dat je zřejmé, že *krok* je používán ve významu čin a že jde o tatáž vágní vyjádření, která jsme identifikovali na textech zpravodajství.

Kauza

Kauza je již dříve popsané klišé⁸. Je nicméně pozoruhodné, že se jedná o výraz, který je i ve zpravodajství velmi frekventovaný.

Akademický slovník cizích slov definuje *kauzu* ve významu 1 jako „právní věc (spor), předmět soudního jednání, příčina něčeho vůbec“ (ASCS, online). Ve významu 2 je *kauza* popsána jako „médií intenzivně sledovaná sporná událost“ (ASCS, online). Výraz *kauza* se vyskytuje ve více než stu zprávách. Substantivum *kauza* je často součástí titulu zprávy, protože je obvykle součástí názvu události, o níž je informováno, např. *Kauza Rath*, *Kauza Čapí hnízdo*, *Kauza lithium*, *Kauza fipronil* aj.

„Hlavní důvod byla kauza nevyznamenání Jiřího Bradyho a takhle to vypadalo letos“ (Televizní noviny, 29. 10. 2017). „Silberstein stál v pozadí lživé kampaně, která očerňovala lídra lidovců Sebastiana Kurze. Kauza bude mít nejspíš soudní dohru a dost možná se promítne do výsledku“ (Události, 8. 10. 2017). „Že by se starostové uzavíráním ulic vzájemně mstili, odmítá i starosta Troji. Do kauzy se mezitím vložil i Václav Klaus mladší, který v oblasti bydlí“ (Zprávy FTV Prima, 3. 10. 2017). Je zřejmé, že se ne vždy jedná o soudní případ, častěji jde o význam, který zde uvádíme jako druhý. I v takovém případě můžeme konstatovat, že se v mnoha zprávách nejedná o významný případ či zásadní událost. Substantivum *kauza* považujeme v oblasti zpravodajství za nadužívané, významově vyprázdněné a domníváme se, že opakovaným užitím v rámci zpravodajství tento výraz významově ztratil rys důležitosti, výjimečnosti a stal se klišé.

⁸Např. v POSPÍŠILOVÁ, Martina. *Jazyková analýza pořadu Otázky Václava Moravce se zaměřením na užívaná klišé a floskule*. Praha, 2012; JUST, Vladimír. *Velký slovník floskulí*. Voznice: LEDA, 2009.

U lemmatu *kauza* zjistíme v korpusu SYN 3 776 výskytů. Kolokace nám v tomto případě mnoho nového neprozradí. Nicméně alespoň můžeme konstatovat, že 80 % výskytů pochází z publicistických textů, je tedy zřejmé, že se jedná o pro tuto oblast typický výraz.

Aktuální / Aktuálně

Význam adjektiva *aktuální* popisuje *Akademický slovník cizích slov* jako „týkající se současnosti, v dané současné době živý, zajímavý, budící pozornost, popř. (o problému ap.) naléhavý, palčivý, časový“ (ASCS, online). V námi zkoumaných textech má adjektivum *aktuální* společně s adverbiem *aktuálně* více než 70 výskytů. Můžeme konstatovat, že se u tohoto slova obvykle nejedná o významové vyprázdnění, skutečně se jím obvykle míní v současné době nový poznatek, za problematické považujeme však to, že je výrazů *aktuální* či *aktuálně* v rámci zpravodajství užíváno nadbytečně, tak, aby bylo zdůrazněno, že jde o zprávu skutečně čerstvou, což je ale velmi často vyjádřeno ve větách předcházejících či následujících. „Pojďme se ale podívat na tu aktuální schůzku, která teď právě v těchto chvílích probíhá, na schůzku mezi Andrejem Babišem a Tomiem Okamurou“ (Zprávy FTV Prima, 23. 10. 2017). „Živě se teď můžeme v tuto chvíli podívat na aktuální odjezdy a příjezdy vlaků na pražském hlavním nádraží“ (Události, 29. 10. 2017). „Aktuálně je teď v kraji Vysočina 21,5 tisíce domácností bez elektřiny“ (Události, 29. 10. 2017). Ve zkoumaných textech obvyklé spojení příslovce *aktuálně* s příslovcem *ted'* považujeme za nadbytečné, neboť obě vyjadřují totéž. „Správkyně díla Zdeňka Milera Milena Fischerová žaluje v aktuální kauze vnučku Karolínu Milerovou“ (Události, 17. 10. 2017). Slovo *kauza* jsme zde již jako klišé uváděli, v samotném významu tohoto slova je aktuálnost obsažena, i v takovém případě lze tak považovat adjektivum *aktuální*

za nadbytečné. Výrazy *aktuální* / *aktuálně* jsou nejčastěji užívány ve zprávách věnujících se průzkumům a statistikám, u nichž se jeví potřeba zdůrazňovat, že se jedná o nejnovější údaje.

Zdůrazňování toho, že jde o zprávu ze současné doby, zprávu, která je platná právě teď a je nová, považujeme ve většině případů za nadbytečné, neboť proklamovaná aktuálnost by měla být v oblasti zpravodajství samozřejmostí. Jde o implicitní atribut každodenního zpravodajství, není tak důvod tento rys zdůrazňovat. *Aktuální* / *aktuálně* považujeme za klišé, které ač není zcela významově vyprázdněné, je nadužívané a v kontextu často nadbytečné.

V případě adjektiva *aktuální* jsme hledali tento konkrétní tvar, protože vyhledání lemmatu by zahrnovalo i tvary, které jsme ve zpravodajství nevyhledávali a nerozebírali je (jako např. nejaktuálnější, neaktuální). Podobně jsme postupovali i v případě adverbia *aktuálně*.

Adjektivum *aktuální* se v korpusu vyskytuje v počtu 4 885, adverbium *aktuálně* pak 1 975. Dohromady je tedy nalezneme v korpusu SYN2015 téměř sedm tisíc krát. Počet výskytů adverbia *aktuálně* v textech je však výrazně ovlivněn existencí zpravodajského serveru s názvem *aktuálně.cz*. Domníváme se, že kolokace adjektiva *aktuální* potvrzuje naše zařazení tohoto adjektiva ke klišé, neboť dle logDice jsou nejobvyklejšími spojeními *aktuální téma* / *stav* / *situace* / *informace* / *dění*, v rámci publicistiky to znamená, že zdůrazňování aktuálnosti přinášených zpráv je běžné.

Krize

ASCS uvádí substantivum *krize* ve významu 1 jako „doba, kdy vrcholí rozpory, rozhodný obrat“ (ASCS, online), ve významu 2 jako „těžká, svízelná situace, svízel, potíže, tíseň, zmatek“ (ASCS, online).

„Zcela nový směr nabírá takzvaná máslová krize“ (Zprávy FTV Prima, 4. 10. 2017). „Tím hlavním důvodem byla a je krize v dodávkách elektřiny“ (Události, 29. 10. 2017). „Nejvážnější krize eskaluje téměř k demisi celé Vlády“ (Televizní noviny, 21. 10. 2017). Na analyzovaném materiálu lze pozorovat, že se v rámci zpravodajství jedná o automatizovaný obrat. Označení *krize* se dostává odlišným situacím různé vážnosti – od cen másla přes sestavování vlády po válečný konflikt. *Krizí* jsou tak nazývány banální stejně jako závažné skutečnosti. *Krize* je typicky spojována s různými přívlastky a vznikají tak ustálená slovní spojení, která nadužíváním v rámci televizního zpravodajství ztrácejí svůj význam a stávají se pouhým slovním obratem.

Příkladem poslední doby je slovní spojení *uprchlická / migrační krize*, které slouží jako zkratka, zástupné spojení pro mnoho různých skutečností a událostí, jež jsou v současné době s migrací spojeny. Domníváme se, že častým užíváním v rámci zpravodajství prochází takové spojení významovým vyprazdňováním a je významově vágní. „V době vrcholící uprchlické krize v Evropě to byl on, kdo se zasadil o uzavření balkánské trasy“ (Události, 15. 10. 2017). „Od takové migrační krize v roce 2015 je to v zemi jedno z hlavních témat“ (Zprávy FTV Prima, 16. 10. 2017). „Kvůli takzvané migrační krizi z roku 2015 se celé politické spektrum posunulo tematicky doprava“ (Televizní noviny, 16. 10. 2017). U posledního případu vidíme, že odborník, který větu pronáší, si od spojení migrační krize vytváří odstup prostřednictvím výrazu *takzvaně*, jímž dává najevo, že se jedná o nepřesné, nejasné či neodborné vyjádření.

Substantivum *krize* tedy vzhledem k nadměrnému užití u různě závažných situací považujeme za významově vyprázdněné ztrácející důraz na závažnost události či situace a stávající se pouhým obratem publicistického stylu.

Lemma *krize* nalezneme v korpusu SYN2015 s 11 077 výskyty, z nichž 60 % pochází z publicistických textů. Dle logDice jsou na prvních pěti místech kolokace *hospodářská krize*, *dluhová krize*, *ekonomická krize*, *finanční krize* a *krize eurozóny*. Jedná se s největší pravděpodobností o již ustálená spojení náležející do publicistického stylu vyjadřující skutečnosti ohrožující naši realitu.

Prakticky

V *SSJČ* je adverbium *prakticky* odvozeno od adjektiva *praktický*, které je ve významu 1 popsáno jako „jsoucí ve vztahu k praxi, z praxe vyplývající, na praxi založený ap.“ (*SSJČ*, online), v protikladu je k němu uvedeno adjektivum *teoreticky*. Ve významu 2 je *praktický* popsáno jako „reálný, skutečný, uskutečnitelný, faktický“ (*SSJČ*, online) a je mu připsán hovorový příznak. Z toho vyplývá definice adverbia *prakticky*, které je s příznakem hovorovosti ve významu 2 uvedeno jako „v praxi, v podstatě, ve skutečnosti, vlastně, fakticky“ (*SSJČ*, online).

Na základě definice ze *SSJČ* předpokládáme, že *prakticky* by mělo být v kontextu vyloženo jako skutečně či fakticky. „Gang drogou zásoboval prakticky celé Švédsko, nejčastěji oblast v okolí města Malmö“ (Události, 10. 10. 2017). „Faktem je, že policie byla na místě prakticky okamžitě a také ihned zadržela řidiče“ (Zprávy FTV Prima, 7. 10. 2017). „Na vině je Jágrův tradiční zdravotní problém, a to zranění třísel, se kterým bojuje prakticky celou kariéru“ (Televizní noviny, 23. 10. 2017). Domníváme se, že slovo *prakticky* není užito ve významu skutečně, fakticky, naopak bychom mohli tvrdit, že *prakticky* je v uvedených

případech použito ve významu téměř, slouží tedy ke zmírnění významu slova následujícího ihned po něm. Slovo *prakticky* není užito k prezentaci informace jako faktu, ale slouží k vyjádření jiného významu. V jiných případech se jedná o slovo, které nemá ve větě význam. „Ambulantní specialisté a praktičtí lékaři, prostě soukromí ambulantní lékaři mají důvod si stěžovat, protože na ně úhradová vyhláška pro příští rok prakticky nepamatuje“ (Televizní noviny, 15. 10. 2017). „Na ten pořádek v okolí volebních místností hodlají dohlížet celou noc. Prakticky vlastně až do úplného skončení voleb“ (Zprávy FTV Prima, 20. 10. 2017). „Díky tomu získává stejný status, jaký měl jen zakladatel strany Mao Ce-Tung a stává se prakticky nedotknutelným“ (Události, 25. 10. 2017). Lze tvrdit, že vyjmutím slova *prakticky* se význam vět nemění a ani není o žádnou zásadní informaci ochuzen.

Adverbium *prakticky* tak považujeme jednak za nadužívané, jednak za užívané nenáležitě, případně nadbytečně, což nás vede k závěru, že se jedná o klišé televizního zpravodajství.

Slovní tvar *prakticky* má v korpusu SYN2015 9 352 výskytů, v polovině pocházející z odborných textů, zbytek v poměru 3:1 rozdělen mezi texty publicistické a beletrii. Pokud nicméně vyhledáme nejpravděpodobnější kolokace v rámci textů publicistických, dostaneme spojení *prakticky nulový* / *kdekoli* / *cokoli* / *kdokoli*. Vidíme, že *prakticky* se používá ve významu skoro nebo téměř ve spojení s adjektivem *nulový* či s významově vágními zájmeny.

Čelit

SSJČ uvádí sloveso *čelit(i)* ve významu „*stavět se na odpor; vzpírat se, vzdorovat, protivit se, zabraňovat, zamezovat*“ (SSJČ, online). V námi analyzovaném materiálu se toto sloveso obvykle objevuje ve spojeních jako *čelit obžalobě / obvinění / tlaku / podezření / stíhání* atp.

„Oscarový herec Kevin Spacey čelí obvinění ze sexuálního obtěžování kolegů Antonyho Rapase prý pokusil před více než třiceti lety svést na soukromém večírku“ (Televizní noviny, 30. 10. 2017). „Podezření z kuplířství čelí zaměstnanci firem, které hlídají uprchlické ubytovny v Berlíně“ (Události, 28. 10. 2017). „Řidič nyní čelí podezření z přestupku proti zákonu o silničním provozu“ (Zprávy FTV Prima, 19. 10. 2017). Je zřejmé, že *čelit* je v těchto případech již výrazně zautomatizovaný, až významově vyprázdněný jazykový prostředek. Místo *je podezřelý, byl obžalován* či *obviněn* používá se verbum *čelit*, které navozuje představu o odporování, vzdorování, a tedy i určitém boji, kde na jedné straně stojí obvinění, tlaky, podezřívání či stíhání na straně druhé ten/ti, kteří jsou jím postihováni. V příkladech, které jsme ve zpravodajství našli, se obvykle o vzdor ani odpor nejedná. V jazyce zpravodajství se přesto čelí téměř všemu od podezření přes obvinění až po obžalobu. Domníváme se, že jde o hyperbolické označování často banálních skutečností, které je natolik automatizované, že výrazně převažuje nad méně vyhrocenými, ale realitě odpovídajícími vyjádřeními. Zmíněná spojení se slovesem *čelit* tak považujeme za nadužívané, významově vágní klišé, kterými je vytvářena nenáležitá představa o vzdoru, odolávání, potažmo bojování.

Lemma *čelit* jsme našli v počtu 3 343 výskytů. Bylo opět nutné vyhledat kolokace, abychom zjistili, zda jsou námi komentovaná spojení frekventovaná. Podle logDice jsou nepravděpodobnějšími pěti kolokacemi *čelit obvinění, čelit*

kritice, čelit obžalobě, čelit žalobě a čelit podezření. Data z korpusu se tak shodují s námi komentovanými případy v oblasti zpravodajství. Frekvence těchto spojení není nicméně v rámci korpusu vysoká, a naše závěry tak nepotvrzuje.

Rekordní

Jako klišé jsme též vyhodnotili adjektivum *rekordní*. Vyskytuje se ve 47 zprávách. V našem vzorku se typicky jednalo o zprávy týkající se voleb a zprávy o počasí. „Do sněmovny se totiž dostalo rekordních 9 stran“ (Televizní noviny, 22. 10. 2017). „Rekordní počet kandidátů znamená, že o jedno místo ve sněmovně bude bojovat skoro 38 uchazečů“ (Události, 19. 10. 2017). „Například v Lisabonu dnes naměřili rekordních 31,4 stupně Celsia“ (Zprávy FTV Prima, 27. 10. 2017) Zpravodajství je oblast, v níž je kladen důraz na fakta, ověřená čísla a statistiky, tedy na tvrdá data. Adjektivum *rekordní* se pojí právě s těmito daty. Soudíme, že jeho funkcí je učinit zprávu zajímavější, zdůraznit mimořádnost prezentovaných údajů, a to i v případě, kdy jde o zprávy a údaje banální. „Houbaři zažívají doslova rekordní sezónu, a jak to tak vypadá, houby porostou až do mrazů“ (Zprávy FTV Prima, 7. 10. 2017). „Lavice zaplní rekordní počet stran a hnutí. Devět jich nikdy předtím nebylo“ (Události, 22. 10. 2017). Zde je dokonce význam adjektiva *rekordní* vysvětlen další větou.

Považujeme toto adjektivum za ve zpravodajství nadužívané a ve zprávě obvykle nadbytečné, usilující o to dodat i banální zprávě na závažnosti.

Lemma *rekordní* má 1 888 výskytů, a ač pochází tří čtvrtina z publicistických textů, nepovažujeme tuto frekvenci za vypovídající.

Podle odborníků / Podle expertů

Podle odborníků či *podle expertů* jsou ve zpravodajství frekventované obraty, které poukazují k tomu, že prezentované informace pochází z odborného zdroje. Tento zdroj však obvykle není v rámci zprávy uveden ani nijak přiblížen. Jedná se tedy o určitou zkratku, která může být snahou vyhnout se specifikování zdroje, například z důvodu zbavení zprávy nadbytečných detailů – tedy informace o tom, o jaké odborníky se přesně jedná, či zvýšení důvěryhodnosti zprávy tím, že jde o odborný názor, ačkoli toto tvrzení není ničím doloženo.

„Už tak katastrofální situaci ve městě podle odborníků zanedlouho podstatně zhorší nová dálnice z Lipníka nad Bečvou, která se momentálně staví“ (Televizní noviny, 3. 10. 2017). V rámci celé této zprávy se žádný odborník nevyjadřuje, ani v ní žádný konkrétní není zmíněn. Jedná se tedy o pouhý zpravodajský obrat navozující dojem odbornosti prezentovaného názoru či informace. „Podle odborníků takto nízká cena másla není možná a pravděpodobně se bude jednat o lacinou náhražku“ (Zprávy FTV Prima, 4. 10. 2017). Komentář žádného odborníka v této reportáži nezazní, a zůstává tedy otázkou, kdo jsou odborníci, o nichž se hovoří, a jde-li o odborníky na máslo či odborníky na jeho cenu či odborníci na něco jiného. „Rostoucímu počtu seniorů a seniorek by se měl podle expertů přizpůsobit důchodový i zdravotnický systém“ (Události, 1. 10. 2017). V rámci této zprávy zazní i názor odborníka na danou problematiku, tedy názor geriatřky, i přesto však nevíme, zda je toto redaktorkou prezentované sdělení uvedené slovy *podle expertů* názor právě vyjadřující se geriatřky či někoho jiného. Narážíme zde i na fakt, že slovní spojení *podle odborníků* vyvolává dojem, že se jedná o názor, který je prezentován množinou odborníků na danou problematiku nebo dokonce všemi těmito odborníky. O tom lze nicméně pochybovat.

Považujeme tento obrat za klišé i přesto, že plní určitou funkci. Jde totiž o jazykový prostředek velmi vágní, nepřinášející žádnou informaci, pouze velmi obecně odkazující k něčemu, pod čím si divák / posluchač nemůže nic konkrétního představit.

Spojení *podle odborníků* je v korpusu SYN2015 zastoupeno 585 výskyty, *podle expertů* 201 výskyty. Kolokace v tomto případě dle našeho názoru nemají významný smysl, proto jsme se jimi u tohoto spojení nezabývali. Tato spojení mají v součtu méně než 800 výskytů, domníváme se, že nejsou tolik frekventovaná, protože nejsou užitečná univerzálně a hodí se jen do určité části textů publicistického stylu, a to právě zpravodajství.

Není jasné

Spojení *není jasné* má v analyzovaných televizních textech 36 výskytů. Ve většině případů je toto slovní spojení předcházeno nebo následováno příslovcem *zatím*. „Kdy, jakým způsobem bude další protestní akce Asociace českých taxikářů, zatím není jasné.“ (Události ČT, 5. 10. 2017). „Kdo je zodpovědný za útěk vlků z výběhu v bavorském národním parku, zatím není jasné“ (Zprávy FTV Prima, 6. 10. 2017). „Zatím není jasné, proč exploze nastala“ (Televizní noviny, 13. 10. 2017).

Typicky se pak tato formulace objevuje na konci promluvy moderátora či redaktora, zpravidla na konci celé zprávy. Ač má toto slovní spojení ve zprávě určitou funkci, např. poukázat na otázky, kterými je třeba se dále zabývat, či které by mohli diváka dále zajímat, domníváme se, že je možné ho považovat za ve zpravodajství automatizované. Nejasnost vyjádření můžeme nalézt i v tom, že nevíme, komu to daná informace není jasná. Lze předpokládat, že zpráva, kterou reportér či moderátor užitím spojení *není jasné* podává, je ta, že v redakci

zpravodajství nemají tu informaci, která je ale zajímavá či pro danou událost důležitá. Obrat *není jasné* tvoří velmi obecné vyjádření, které nespecifikuje, kdo informací nedisponuje, a implicitně naznačuje, že daná informace není známa nikomu, což nemusí být vždy pravda.

Toto slovní spojení považujeme za podobné jako výše analyzované *podle odborníků / expertů*. Jedná se ve zpravodajství o znejasňující, významově vágní obrat, který lze dle našeho názoru považovat za klišé i přesto, že v kontextu zprávy plní určitou funkci.

Není jasné má v korpusu SYN2015 989 výskytů a dle logDice je jejím nejobvyklejším kolokačním partnerem slovo *zatím*, což koresponduje s naším vyhledáváním v rámci textů televizního zpravodajství. *Není jasné* považujeme i vzhledem k datům z korpusu za automatizované vyjádření poukazující k neznalosti určité informace, vyvazující mluvčího z udání, komu daná informace „není jasná“.

V řádu / řádově

Adverbium *řádově* je odvozené od matematického řádu, užijeme ho tedy v případě, kdy jde o řádově stejná čísla, v nichž nejvyšší řád číslice je týž (SSJČ, online). *Internetová jazyková příručka* uvádí poznámku k heslu *řádově*: „často chybně užíváno v případech, kdy se nevztahuje k číselnému řádu (např. řádově patnáct účastníků)“ (IJP, online).

V *Naší řeči* je příslovci *řádově* věnován text Františka Hladiše, který právě konstatuje nesprávné užití tohoto příslovce. „Dnes se však velmi často setkáváme s užitím příslovce *řádově* i tam, kde vůbec nejde o vyjádření řádové velikosti nějakého čísla a kde je jeho užití zcela zbytečné, nebo tam, kde z téhož důvodu by bylo lépe užít jiného způsobu pro vyjádření přibližnosti“ (1965, s. 255)

„My se obáváme toho, že by to mohlo zasáhnout řádově až několik set malých subdodavatelů a to by pro ně mohlo být někdy i likvidační“ (Události, 5. 10. 2017). „Uvidíme, jak nám dopadnou výlovy, při nejhorším se bude zdražovat řádově o jednu nebo dvě koruny na kile“ (Televizní noviny, 10. 10. 2017). Řádově je často užíváno místo výrazů přibližně či zhruba. Opakovaným nesprávným užitím příslovce řádově došlo k jeho významovému vyprázdnění. Případy, které jsme v televizním zpravodajství zaznamenaly, se dělí na ty, kde je užito výrazu *řádově* náležitě, tedy tak, že vyjádření koresponduje s významem tohoto příslovce, a ty, kde jde o užití nesprávné, jelikož se nejedná o číselný řád.

Podobným případem je spojení *v řádu* mající tentýž význam jako adverbium *řádově*. „Lhůta se, ale obvykle pohybuje v řádu dvou až pěti týdnů od odeslání výzvy“ (Televizní noviny, 16. 10. 2017). „Korea může už v řádu měsíců významně vylepšit své jaderné zbraně“ (Zprávy FTV Prima, 20. 10. 2017). „Podle našich informací by to mělo být v řádu několika dnů“ (Zprávy FTV Prima, 26. 10. 2017). „Obecně lze říci, že je to v řádu týdnů, to znamená jednak, aby měl odsouzený čas si tu zásilku vyzvednout a jednak, aby měl čas si uspořádat své věci“ (Události, 16. 10. 2017).

Typické je spojení *v řádu* s dny, týdny či měsíci. *Řádově* se obvykle pojí s čísly a nejobvykleji s údaji o financích. I v případech, v nichž je *řádově* či *v řádu* užito v souladu s jejich významem, považujeme je za klišé. *Řádově* a *v řádu* působí v příkladech z televizního zpravodajství jako nic neříkající, vágní či zavádějící. „Vlaky nabíraly zpoždění v řádech desítek minut“ (Události, 6. 10. 2017). „První Time Financial CZ, kde je Jiří Kohoutek jednatelem poskytovala drobné půjčky v řádech tisíců korun s měsíčním úrokem asi 20 procent a sankcemi za pozdní splácení“ (Zprávy FTV Prima, 7. 10. 2017). Je zjevné, že

i v těchto případech jde o sdělení vágní informace. Sdělovaný údaj je velmi obecné povahy, značně přibližný, sdělovaný jen pro určitou mlhavou představu.

Užití příslovce *řádově* a od něj odvozeného *v řádu* je značně problematické již z toho důvodu, že je užíváno chybně, často jako synonymní ke slovům, s nimiž synonymní není, což poukazuje na jeho dlouho probíhající významové vyprazdňování. To však není jediným důvodem, proč považujeme za oprávněné považovat jej za klišé. I ve správném užití se totiž jedná o vyjádření spíše vágní, znejasňující podstatu sdělované informace.

Lemma *v řádu* má 1359 výskytů, nejčastějšími kolokačními spojeními jsou *v řádu desítek / stovek / statisíců / tisíců / desetitisíců*. Je zřejmé, že nejobvyklejší je spojení se skutečným vyjádřením řádů. *Řádově* má v SYN2015 785 výskytů. Typické kolokace jsou též s náležitými řády, tady *řádově desítky / stovky*, ale například na třetím místě *řádově stokoruny*, což je chybné užití.

Celý svět

Spojení *celý svět* lze považovat za frazém, který je běžně užíván. Jeho význam není doslovný, jedná se o vyjádření velkého množství něčeho – lidí, zemí atp. V kontextu jde typicky o hyperbolické vyjádření, které dodává sdělení na významnosti, případně senzačnosti.

Ve zpravodajství je tohoto spojení typicky užíváno taktéž nadneseně. Jde o zkratku sloužící k vyjádření toho, že se jedná o mnoho lidí či zemí. Nejčastěji se objevuje ve spojení s předložkami, např. *z celého světa, po celém světě, do celého světa*. Již z toho je zřejmé, že jde o nadsázku. Samozřejmě se nejedná skutečně o celý svět, tedy všechny země, každý jeho kout, každého jednoho člověka.

„Dlouhé zástupy lidí chtějí darovat krev zraněným. Za oběti truchlí celý svět“ (Televizní noviny, 3. 10. 2017). „Otázky, které řeší celý svět a dnes už i

Česká republika“ (Zprávy FTV Prima, 5. 10. 2017). „Jsme úplně na začátku obchodů, ale máme ohlasy z celého světa“ (Události, 7. 10. 2017). Ve většině případů, které jsme ve zpravodajství našli, by dané spojení bylo možné nahradit v různých zemích světa, na různých místech ve světě. Je ovšem zřejmé, že taková slovní spojení nevyznívají stejně naléhavě či senzačně jako spojení, kterým implicitně vyjadřujeme všichni či všude. Nalezneme i případy, z nichž je patrné, že i mluvčímu, který toto slovní spojení užije, připadá vzhledem ke kontextu hyperbolické, tudíž na nadsázku sám upozorní. „Očekává to, dalo by se možná říct s nadsázkou, celý svět“ (Zprávy FTV Prima, 10. 10. 2017).

Jak jsme již zmínili výše, spojení *celý svět* je běžně užívané nadnesené vyjádření a v běžné mluvě bychom ho pravděpodobně za klišé nepovažovali. Požadavkem na zpravodajství je nicméně přesnost a věcnost, domníváme se tak, že užití hyperbolického spojení tomuto požadavku odporuje. Navíc je ve zpravodajství toto spojení frekventované a působí jako snaha dodat zprávě senzační vyznění. Zároveň jej lze považovat za významově vágní, neboť v různých případech znamená zcela různé skutečnosti, ale často není zřejmé které. „Pak se postupně spodně kvašený ležák dostal do celého světa“ (Události, 7. 10. 2017). Přirovnali bychom toto spojení k zde již rozebíranému slovu *rekordní*, které má taktéž zprávě dodat na důležitosti.

Spojení *celý svět* má v různých pádech v korpusu 6 769 výskytů. Zastoupení je ve všech typech textů rovnoměrné. Je zřejmé, že jak jsme říkali, jde o běžně užívané slovní spojení, které není bez významu a v jiných typech textů než ve zpravodajství bychom ho obecně za klišé neoznačili.

Mít na svědomí

Lze předpokládat, že v případě slovního spojení *mít na svědomí* šlo původně o aktualizaci, která se následně ve zpravodajství zautomatizovala. Spojení *mít na svědomí* je užíváno ve významu, který SSJČ definuje jako „být za něco zodpovědný, být něčím vinen“ (SSJČ, online). Ve zpravodajství nalezneme tento obrat ve zprávách věnujících se trestným činům (např. vraždám, znásilněním, podvodům) a jejich viníkům. „Do země už se vrátila přítelkyně masového vraha, který má na svědomí 59 obětí a přes 520 zraněných“ (Televizní noviny, 4. 10. 2017). „Nejhorší masakr střelnou zbraní v historii Spojených států má na svědomí muž zdánlivě bez motivu“ (Zprávy FTV Prima, 4. 10. 2017). „Zajímali se, jestli měl na svědomí také hackerský útok proti prezidentské kandidátce Hillary Clintonové“ (Události, 9. 10. 2017).

V přeneseném významu je tohoto obratu užíváno ve spojení s živelnými pohromami. Z kontextu zpráv o takových událostech je zřejmé, že jde o součást celého způsobu informování o přírodních katastrofách, kdy je příčina těchto katastrof (bouře, požár, povodeň) typicky personifikována a je o ní informováno podobně jako o lidském viníkovi, jak je patrné z následujících příkladů. „Bouře Ophelia se dál žene přes Velkou Británii. Aktuálně se přesunula nad Skotsko. Silný vítr a přivalový déšť přinesla i do západní Anglie a severozápadního Walesu. Zatím má bouře Ophelia na svědomí tři lidské životy“ (Zprávy FTV Prima, 17. 10. 2017). „Tentokrát jménem Ophelia. V Irsku už má na svědomí nejméně 3 lidské životy“ (Události, 17. 10. 2017). „Ohně, které se na mnoha místech stále nedaří dostat pod kontrolu mají na svědomí už 23 životů“ (Televizní noviny, 12. 10. 2017). „Požáry v Kalifornii mají na svědomí už 31 lidských životů“ (Zprávy FTV Prima, 13. 10. 2017).

Jak je z uvedených příkladů zřejmé, spojení *mít na svědomí* se typicky objevuje ve dvou typech zpráv, tam, kde se reportuje o zavinění trestného činu, a tam, kde je reportováno o přírodních katastrofách způsobivších škody na majetku či ztrátu životů. Vidíme, že se jedná o podobný případ jako u slovních spojení se slovesem *hrozit*, kdy se taktéž objevovala tato spojení v tematicky specifických zprávách.

Podobně jako obraty se slovesem *hrozit* považujeme tento obrat za výrazně automatizovaný, typický pro tematicky specifický okruh zpráv, ztrácející na své výpovědní hodnotě.

Mít na svědomí (sloveso *mít* vyhledáváno ve všech tvarech) má v korpusu 777 výskytů. Dle logDice jsou v nejpravděpodobnějších kolokacích spojení *mít na svědomí vloupání / přepadení / krádež / životy*. Kolokace, které jsme našli v korpusu, nejsou zcela totožné s těmi, které jsme nacházeli v textech televizního zpravodajství. Pochází zjevně z oblasti informování o vině za trestný čin v případě kolokace *mít na svědomí x životů* pak navíc i oblasti informování o obětech živelných pohrom. Kolokace napovídají, že naše závěry by bylo možné aplikovat i na publicistické texty, na druhou stranu frekvence výskytu je nízká, a tak ji nepovažujeme za potvrzující naše závěry v oblasti publicistiky jako celku.

Vyžádat si

V *SSJČ* je sloveso *vyžádat si* definováno ve významu 1 jako „vyslovit naléhavý požadavek něčeho, žádost o něco, někoho“ (*SSJČ*, online). Přeneseně se toto sloveso však používá ve spojení s neštěstími, válkami a živelnými katastrofami ve významu „mít zas následek“ (*SSJČ*, online).

„Nejmíň 4 oběti si vyžádala bouře Xavier v sousedním Německu“ (Události, 5. 10. 2017). „4 oběti si vyžádalo řádění živlu v Braniborsku“ (Zprávy

FTV Prima, 6. 10. 2017). „Nejméně 31 obětí si vyžádaly požáry, které dál sužují sever Kalifornie.“ (Televizní noviny, 13. 10. 2017). Stereotypně se sloveso *vyžádat si* objevuje ve zprávách věnujících se informování o obětech živelných katastrof, dále pak obětech nepokojů či teroristických útoků. V takových případech se jedná o zcela zautomatizovaný slovní obrat, který sice není zcela významově vyprázdněný, ale svým nadužíváním ve zprávách zaměřených na specifickou tematickou oblast, ztrácí na výpovědní hodnotě.

V korpusu SYN2015 má spojení *vyžádat si* výskytů 2 300. Podle logDice je nejpravděpodobnějším spojením spojení *vyžádat si x životů* nebo *vyžádat si životy*, tedy spojení, jemuž se zde věnujeme. Dále jsou to spojení *vyžádat si uzavírku, investici, podklady* či *posudek*. Ačkoli nejčastější kolokací je ta, kterou jsme zde označili za klišé, má tato kolokace v korpusu SYN2015 nízkou frekvenci. Domníváme se, že je to může být způsobeno tím, že se, jak bylo řečeno výše, jedná o spojení typické pro tematicky specifickou oblast. Přesto data z korpusu nepotvrzují náš závěr o vysoké frekvenci slovesa *vyžádat si* ve významu mít za následek v publicistice jako celku.

Drtivá většina / Naprostá většina

Klišé *drtivá většina* je popsáno již v jiných publikacích a textech, hovoří o něm například i Vladimír Just ve svém slovníku floskulí.

V televizním zpravodajství nemá spojení *drtivá většina* vysokou frekvenci, přesto se i zde vyskytuje. „Je mezi nimi velké množství starších lidí, veškeré přesvědčování ale bylo marné. Drtivá většina je proti“ (Zprávy FTV Prima, 26. 10. 2017). „Ztráta Kirkúku a jeho ropných polí připraví kurdskou autonomní vládu o drtivou většinu příjmů“ (Události, 16. 10. 2017). „Drtivá většina lékáren potom bude sympatizovat a stávku podpoří tím, že vylepí plakáty, bude mít

jmenovky, a tady máme příslib zhruba 15 set lékáren“ (Televizní noviny, 17. 10. 2017).

Důvodem, proč lze toho slovní spojení považovat za klišé, je fakt, že *většina* znamená větší část v rámci celku, adjektivum *drtivá* pak dodává rys dramatickosti, žádnou informaci však nepřináší. Jak jsme psali v kapitolách věnujících se jazyku zpravodajství, vyznačuje se tato oblast publicistického stylu požadavkem na přesnost a jasnost vyjádření, domníváme se, že spojení *drtivá většina* jde proti tomuto požadavku. Může být totiž považováno nejen za snahu dramatizovat zprávu, ale též za snahu o vyhnutí se konkrétním číslem. Spojení *drtivá většina* neříká nic o skutečném počtu či zastoupení. Významově je tedy toto spojení vágní a znejasňující.

Analýzou zpravodajských textů jsme nicméně zjistili, že podobně frekventovaným spojením je *naprostá většina*, které je ovšem též vágní. „Naprostá většina jich věří, že mu před 22 lety prošla dvojnásobná vražda“ (Události, 1. 10. 2017). „Policie nekompromisně zasáhla a bylo zraněno téměř 900 lidí, v naprosté většině civilistů“ (Zprávy FTV Prima, 2. 10. 2017). „V naprosté většině měst a obcí se ale platit musí“ (Televizní noviny, 14. 10. 2017). Adjektivum *naprostá* je stejně jako adjektivum *drtivá* vzhledem k významu slova *většina* nadbytečné.

Vyskytuje se i spojení *velká většina*, které nicméně není frekventované a objevilo se ve zkoumaném materiálu v méně než deseti případech. Spojení *drtivá většina* a *naprostá většina* považujeme za klišé kvůli pleonastickému spojení i kvůli významové vágnosti.

Spojení *drtivá většina* nalezneme v korpusu SYN2015 v počtu 1 096 výskytů. *Naprostá většina* má výskyt 862. Necelé dva tisíce výskytů nicméně

považujeme v případě těchto spojení za dostatečné potvrzení toho, že jsou tato pleonastická spojení automatizovaná a nadužívaná.

7. ZÁVĚR

Předmětem zájmu této diplomové práce bylo klišé, v teoretické části jeho definice a hlavní rysy, v analytické části pak jeho podoba a četnost v televizním zpravodajství.

V teoretické části této diplomové práce jsme se pokusili shromáždit co největší množství relevantních definic klišé z různých oblastí zkoumání – z výkladových slovníků, stylistických příruček a publikací zaměřených na jazyk v médiích. Setkali jsme se v nich s terminologickou různorodostí i rozdílným hodnocením a přístupem k námi zkoumané problematice. Zaměřili jsme se na to, co mají prezentované definice společné, a analyzovali jednotlivé rysy klišé. Na základě tohoto rozboru jsme jako zásadní rysy klišé stanovili úplnou automatizaci jazykového prostředku, významovou vágnost či vyprázdněnost a vysokou frekvenci. Jako zásadní prvek při rozpoznávání klišé jsme ustanovili kontext, v němž se posuzovaný jazykový prostředek nachází.

Vzhledem k zaměření analytické části této diplomové práce na oblast televizního zpravodajství jsme se soustředili na vymezení zpravodajství, a to především s ohledem na jeho jazykovou charakteristiku.

Dále jsme se věnovali vyhledání příkladů klišé v odborné literatuře a otázce, zda existují prototypické případy klišé. Pomocí konstrukční analýzy jsme jako prototypická klišé určili tautologické věty, u ostatních příkladů jsme však spojitosti nenalezli a neoznačili jsme žádné jiné klišé za prototypické.

Analytická část této práce se zaměřila na vyhledání a rozbor jazykových prostředků, které je možné označit za klišé. Zdrojem materiálu, tedy zpravodajských textů byly hlavní večerní zpravodajské relace tří českých televizních stanic v předem určeném období. V těchto textech jsme na základě vymezených kritérií identifikovali klišé, porovnali frekvenci jejich užití a na

reprezentativních příkladech popsali kontext, v němž je lze považovat za klišé. Tento popis jsme doplnili o data z korpusu, pomocí nichž jsme především zkoumali, zda je dané klišé obvyklé v publicistice jako celku, případně zda má významné zastoupení v beletristických či odborných textech.

Domníváme se, že mezi klišé, která jsme zařadili, nalezneme jen několik dílčích spojitostí. V některých případech jsme určili jako důsledek významového vyprázdnění i nesprávné užití jazykového prostředku. V některých případech se jednalo o metaforické užití určitého slova či slovního spojení, u nějž můžeme předpokládat, že bylo původně aktualizací, která se ovšem stala automatizací, jež vedla až ke vzniku klišé. Tento proces je popsán v literatuře věnující se stylu mediálních textů.⁹ V dalších případech můžeme hovořit o hyperboličnosti jazykového prostředku, jež bychom v jazyce každodenní komunikace za klišé nepovažovali, ale ve zpravodajství ho tak hodnotíme vzhledem k požadavkům, které jsou na jeho jazykovou stránku kladeny. Na základě těchto závěrů se domníváme, že v posouzení toho, zda je či není určitý jazykový prostředek klišé, je nejvýznamnější složkou kontext užití.

Vzhledem k datům získaným z korpusu předpokládáme, že pokud bychom podrobili podobnému zkoumání jazyk publicistiky, identifikovali bychom velmi podobná klišé jako ve zpravodajství, ač jsou, jak jsme konstatovali, kladeny různé požadavky na jazykovou stránku publicistických a zpravodajských textů.

Jedním z našich cílů byla polemika se stanoviskem Františka Čermáka, že určení klišé je subjektivní, a není tedy možné ho exaktně určit ani zkoumat. Na základě prostudování analýzy MIT sloužící k odhalování metaforicky užitých slov v kontextu, kterou jsme se inspirovali při postupu naší analýzy, jsme zhodnotili,

⁹ Viz KADERKA, Petr; MAREŠ, Petr. *Sféra mediální komunikace*. In Hoffmannová; Homoláč; Chvalovská; Jílková; Kaderka; Mareš; Mrázková. *Stylistika mluvené a psané češtiny*. Praha: Academia, 2016, s. 255–337.

že náš typ výzkumu by bylo vhodné provádět ve větším počtu výzkumníků, díky čemuž by bylo omezeno subjektivní hledisko pouze jednoho výzkumníka, tedy autorky práce. Toto subjektivní hledisko jsme se snažili alespoň částečně eliminovat zohledněním dat z Českého národního korpusu. Námi nalezená klisé se navíc v některých případech shodovala s již dříve analyzovanými klisé v jiných pracích, což můžeme taktéž považovat za alespoň částečné potvrzení možnosti shody na ohodnocení jazykového prostředku jako klisé.

Lze konstatovat, že ač je pojem klisé definován a lze určit charakteristiky, na jejichž základě jej je v textu možné identifikovat, bude vždy posouzení významové vyprázdněnosti či vágnosti slova či slovního spojení v kontextu do určité míry subjektivní.

Domníváme se, že naše práce a v ní popsaná klisé televizního zpravodajství by mohly být podkladem pro další zkoumání v oblasti stylu zpravodajství, sociální konstrukce reality ve zpravodajství či jazykového obrazu světa.

8. SEZNAM LITERATURY

Citovaná literatura

BACHMANNOVÁ, Jarmila; BALHAR, Jan; BLATNÁ, Renata et al. *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002. 604 s. ISBN 80-7106-484-X.

BEČKA, Josef Václav. *Česká stylistika*. Praha: Academia, 1992. 467 s. ISBN 80-200-0020-8.

BÍLKOVÁ, Jana. *Tautologie a kontradikce v češtině*. Praha: Akropolis, 2013. 179 s. ISBN 978-80-7470-029-3.

BORČIN, Emil. *Slovník súčasného slovenského jazyka*. 1100 s. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2015. ISBN 978-80-224-1485-2.

ČECHOVÁ, Marie, CHLOUPEK, Jan, KRČMOVÁ, Marie a MINÁŘOVÁ, Eva. *Současná česká stylistika*. 342 s. Praha: ISV nakladatelství, 2003. Jazykové příručky. ISBN 80-86642-00-3.

ČECHOVÁ, Marie. *Stylistika současné češtiny*. Praha: Institut sociálních vztahů, 1997. 282 s. ISBN 80-85866-21-8.

ČERMÁK, František. *Jazyk a jazykověda: přehled a slovníky*. Vyd. 4., v Karolinu 2., doplněné. Praha: Karolinum, 2011. 380 s. ISBN 978-80-246-1946-0.

ČERMÁK, František. *Lexikon a sémantika*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2010. 357 s. ISBN 978-80-7422-020-3.

ČMEJRKOVÁ, Světlá; HOFFMANNOVÁ, Jana (eds): *Jazyk, média, politika*. Praha: Academia, 2003. 258 s. ISBN 80-200-1034-3.

DANEŠ, František. Můda v jazyce. In *Kultura a struktura českého jazyka*. Praha: Karolinum, 2009, s. 229–232. ISBN 978-80-246-1648-3.

FRIED, Mirjam. Pojem konstrukce v konstrukční gramatice. *Časopis pro moderní filologii*. 2013, roč. 95, č. 1, s. 9–27. ISSN 0008-7386.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. Čtvrté, přepracované a rozšířené vydání. Praha: Portál, 2016. 437 s. ISBN 978-80-262-0982-9.

HLADIŠ, František. K významu a užití příslovce řádově. *Naše řeč*. 1965, roč. 48, č. 4, s. 254–256. ISSN 0027-8203.

HOFFMANNOVÁ, Jana. *Stylistika a--: současná situace stylistiky*. Praha: Trizonia, 1997. 200 s. ISBN 80-85573-67-9.

CHLOUPEK, Jan; MINÁŘOVÁ, Eva; ČECHOVÁ, Marie; KRČMOVÁ, Marie. *Stylistika češtiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991. 294 s. ISBN 80-04-23302-3.

JELÍNEK, Milan. Stylistika. In *Příruční mluvnice češtiny*. Karlík; Nekula; Rusínová; Grepl. Vydání druhé, opravené. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2012, s. 699–780. ISBN 978-80-7106-624-8.

JUNKOVÁ, Bohumila. *Jazyková dynamika současné publicistiky*. Praha: ARSCI, 2010. 238 s. ISBN 978-80-7420-007-6.

JUST, Vladimír. *Velký slovník floskulí*. Voznice: LEDA, 2009. 352 s. ISBN 978-80-7335-185-4.

- KADERKA, Petr; MAREŠ, Petr. *Sféra mediální komunikace*. In Hoffmannová; Homoláč; Chvalovská; Jílková; Kaderka; Mareš; Mrázková. *Stylistika mluvené a psané češtiny*. Praha: Academia, 2016, s. 255–337. ISBN 978-80-200-2566-1.
- KRAUS, Jiří. *Jazyk v proměnách komunikačních médií*. Praha: Karolinum, 2008. 172 s. ISBN 978-80-246-1578-3.
- KRAUS, Jiří. *Nový akademický slovník cizích slov [A-Ž]: [studentské vydání]*. Praha: Academia, 2005. 879 s. ISBN 80-200-1415-2.
- MINÁŘOVÁ, Eva. *Stylistika pro žurnalisty*. Praha: Grada, 2011. 289 s. ISBN 978-80-247-2979-4.
- MISTRÍK, Jozef. *Lingvistický slovník*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 2002. 294 s. ISBN 80-08-02704-5.
- OSVALDOVÁ, Barbora; HALADA, Jan. *Praktická encyklopedie žurnalistiky*. Druhé, doplněné vydání. Praha: Libri, 2002. 240 s. ISBN 80-7277-108-6.
- OSVALDOVÁ, Barbora a kol. *Zpravodajství v médiích*. Druhé, upravené vydání. Praha: Karolinum, 2011. 144 s. ISBN 978-80-246-1899-9.
- POSPÍŠILOVÁ, Martina. *Jazyková analýza pořadu Otázky Václava Moravce se zaměřením na užívaná klišé a floskule*. Praha, 2012. 46 s. Diplomová práce (Bc.) Univerzita Karlova, FSV, Institut komunikačních studií a žurnalistiky. Katedra mediálních studií. Vedoucí diplomové práce PhDr. Otakar Šoltys, CSc.
- Pragglejaz Group; SEMINO, Elena. MIP: A Method for Identifying Metaphorically Used Words in Discourse. *Metaphor and Symbol*. 2007, roč. 22, č. 1, s. 1–39. ISSN 1092-6488.

ŠIMANDL, Josef. Máme slovník floskulí. *Naše řeč*. 2004, roč. 87, č. 4, s. 208–213. ISSN 0027-8203.

Internetové zdroje

Český národní korpus - SYN2010 [online]. © Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2010. Dostupný z: <http://www.korpus.cz>

Newton Media Search [online]. © NEWTON Media, a.s. 2018. Dostupné z: <https://mediasearch.newtonmedia.eu/>

Nový encyklopedický slovník češtiny [online]. © Masarykova univerzita, Brno 2012–2018. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník>

Příruční slovník jazyka českého [online]. © Ústav pro jazyk český, v. v. i. 2007–2008. Dostupné z: <https://bara.ujc.cas.cz/psjc/>

Slovník spisovného jazyka českého [online]. © Ústav pro jazyk český, v. v. i. 2011. Dostupné z: <http://ssjc.ujc.cas.cz/>

Prostudovaná literatura

JUST, Vladimír. *Slovník floskulí: malá encyklopedie polistopadového newspeaku: klišé, slogany, hantýrky, tiky, partiové metafory, slovní smogy*. Praha: Academia, 2003. 216 s. ISBN 80-200-1153-6.

JUST, Vladimír. *Slovník floskulí 2: další várka slovního smogu: paslova, pavazby, pamyšlenky*. Druhé vydání. Praha: Academia, 2005. 214 s. ISBN 80-200-1392-X.